

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ

Навчально-науковий денної освіти

Форма навчання денна

(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту

Завідувач кафедри

Г. П. Склад

(підпис, ініціали та прізвище)

« ____ » _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

*на тему: «Перспективи післявоєнного розвитку спортивного туризму у
Полтавській області»*

*зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня бакалавра*

Виконавець роботи Хоменко Єлизавета Дмитрівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____
(підпис, дата)

Науковий керівник к.е.н., доц. Животенко Віталій Олександрович

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

_____
(підпис, дата)

Полтава – 2023

ЗМІСТ

Стор.

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ	5
1.1 Поняття і сутність спортивного туризму.....	5
1.2 Види спортивного туризму та їх особливості.....	14
1.3 Організація спортивних походів за видами туризму	24
РОЗДІЛ 2. СТАН ТА НАПРЯМИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ У ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	35
2.1 Аналіз туристичної діяльності в сфері спортивного туризму в Україні	35
2.2 Оцінка туристичного потенціалу спортивного туризму Полтавської області	44
2.3 Розробка спортивного туру по Полтавській області.....	54
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63

ВСТУП

Популярність спортивного туризму серед інших видів дозвілля з кожним роком зростає все більше, як результат популяризації здорового та активного способу життя, пошуку шляхів мотивації, саморозвитку та виховання людини, морально-вольовому вихованню та підвищенню рівня знань, умінь, навичок подолання природних перешкод тощо. Спортивний туризм є не тільки одним з ефективних засобів задоволення рекреаційних потреб сучасного туриста, але і засобом культивування здорового способу життя населення, забезпеченням його фізичного, здоров'я.

Проблеми розвитку спортивного туризму в Україні висвітлювалися в різні роки українськими вченими. Серед найбільш авторитетних можна назвати праці таких вчених, як Абрамов В. В., Богатов А. О., Гавришко С. Г., Годя І. М., Грабовський Ю. А., Дмитрук О. Ю., Колотуха О. В., Писарева І. В., Поліщук В. В., Соколов В. А., Фокін С. П. та інші. Однак ці проблеми настільки складні, змінні та багатогранні, що не всі з них достатньо глибоко вивчені. Особливо актуальною та досить новою є проблематика функціонування та розвитку ринку спортивного туризму в регіонах України, що викликає необхідність його ґрунтовного дослідження даної проблеми.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні заходів, щодо дослідження перспектив післявоєнного розвитку туризму у Полтавській області.

Досягнення та реалізація поставленої у роботі мети потребує вирішення таких завдань:

- визначити поняття і сутність спортивного туризму;
- охарактеризувати види спортивного туризму та їх особливості;
- дослідити особливості організації спортивних походів за видами туризму;
- здійснити аналіз туристичної діяльності в сфері спортивного

туризму в Україні;

- здійснити оцінку туристичного потенціалу спортивного туризму Полтавської області;

- розробити спортивний тур по області.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є процеси розвитку спортивного туризму в регіонах України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти дослідження післявоєнного розвитку спортивного туризму у Полтавській області.

У роботі використано такі наукові методи дослідження системного та критичного аналізу, табличний, порівняння та узагальнення.

Інформаційну базу дослідження становлять бібліографічні, інформаційні й довідкові видання, наукові статті, монографії, статистичний і фактичний матеріал, законодавчо-нормативні документи, матеріали мережі Інтернет в сфері туризму і рекреації.

Результати дослідження апробовані на V Міжнародній науково-теоретичній конференції «The current state of development of world science: characteristics and features» (2 червня 2023 р., Лісабон, Португальська Республіка).

Галуззю застосування результатів дослідження є практична діяльність підприємств туристичної сфери України, що формують не тільки спортивні туристичні продукти для професіоналів та спортсменів-любителів, але й забезпечують їх популяризацію, створення сприятливих умов, соціальне заохочення серед широких верств населення.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ

1.1 Поняття й сутність спортивного туризму

Залежно від мети, туризм може бути культурно-освітнім, оздоровчо-лікувальним, релігійним та спортивним. Так, спортивний туризм має за мету спортивне удосконалення в подоланні природних перешкод. Це означає удосконалення всього комплексу знань, умінь і навичок, фізичної підготовленості, необхідних для безпечного пересування людини місцевістю. Для реалізації спортивної мети здійснюють подорожі, насичені природними перешкодами, що дає змогу класифікувати їх як спортивні походи. За участь у спортивних походах можуть присуджуватися спортивні розряди і звання [47].

Спортивний туризм на сучасному етапі розвивається двома напрямками: маршрутний туризм (проходження маршрутів туристсько-спортивних походів) та змагальний туризм (підготовка та участь у змаганнях із техніки спортивного туризму).

Характерні ознаки спортивного туризму:

1. Спортивний туризм є соціальним (за рівнем доступності й соціальної значущості), самодіяльним (залежно від організаційних основ), активним (за фізичним навантаженням) і, як правило, груповим (за складом учасників).

2. Мотиви занять спортивним туризмом різноманітні й залежать від особистості, але найчастіше це спортивне вдосконалення, оздоровлення, пізнання навколишнього середовища й самого себе, спілкування під час занять і походів.

3. Спортивний туризм сприяє фізичному й духовному розвитку людини; естетичному й морально-вольовому вихованню; пізнанню історії та сучасності, культур та звичаїв місцевого населення, дбайливому ставленню до

природи та повазі до національних традицій; розвитку та підвищенню рівня знань, умінь, навичок подолання природних перешкод тощо.

4. Існують різні види спортивного туризму: пішохідний, гірський, лижний, водний, велосипедний, спелеотуризм, вітрильний, автомобільний та мотоциклетний. Усі вони в основному відрізняються засобами пересування (лижний – на лижах; водний – на туристичних байдарках, плотах, катамаранах; велосипедний – на велосипеді тощо). Але є три види, де пересування здійснюється пішки місцевістю різного характеру. Так, пішохідні походи можуть проводитися в будь-якій місцевості: ліси, болота, пустелі, тайга, гори тощо. Гірські походи відбуваються лише в низькогірських, середньогірських і високогірських горах. При подоланні таких перешкод потрібні навички скелелазіння та альпінізму. Види активного туризму, які не належать до спортивної класифікації, різноманітні. До найвідоміших із них належать: гірськолижний, водомоторний, кінний та інші.

5. Із розвитком суспільства з'являються й розвиваються нові види туризму. При цьому частина з них відокремлюється від туризму як окремі види спорту, такі як альпінізм, скелелазіння, спортивне орієнтування, водний слалом тощо. Водночас туризм вбирає в себе елементи інших видів спорту, удосконалюючи техніку туристичних походів і подорожей.

Різні форми туризму мають характерні ознаки. До таких ознак належить рівень доступності й соціальної значущості туризму, місце занять туризмом, організаційні основи туризму, туристична програма, фізичне навантаження на туристичному маршруті, сезонність туристичних маршрутів, склад учасників [47].

У літературі існує декілька визначень поняття спортивно-оздоровчого туризму, але деякі доволі суперечливі.

Наприклад, А. Конох розглядає його як специфічний вид туристсько-спортивної діяльності, який поєднує рекреаційну функцію туризму й елементи спортивного туризму, за умови, що фізичні навантаження при цьому не

перевищують потенційних можливостей людини. Спортивно-оздоровчий туризм виник в Україні на самодіяльних засадах туристів-аматорів і поєднує в собі спорт, відпочинок і розважальний аспект; сприяє національно-патріотичному вихованню людини; позитивно впливає на фізичний і психічний стан, підготовку до активного та якісного життя, професійної діяльності [24].

П. Масляк вважає, що спортивно-оздоровчий туризм здійснюється шляхом подолання певної відстані, території, маршруту активним способом, покладаючись на власні вольові та фізичні зусилля. Саме активна форма пересування на чистій або умовно чистій в екологічному плані території з гарними краєвидами дає великий оздоровчий ефект [27].

В своїх працях С. Фокін чітко розділяє поняття спортивного та спортивно-оздоровчого туризму. За своїм змістом спортивно-оздоровчий і спортивний туризм використовують однакову головну форму діяльності – похід, а також допоміжні форми туристської діяльності. Головні відмінності спортивно-оздоровчого та спортивного туризму – різниця в туристському досвіді і кваліфікації учасників, кінцева мета діяльності.

Спортивний туризм – це специфічний вид туристсько-спортивної діяльності, головна форма якої – похід (подорож) або змагання з видів туризму. Ці види діяльності спрямовані на випробовування фізичних, психічних, духовних сил людини, удосконалення майстерності туриста та виконання нормативів спортивних розрядів.

Як зазначає І. Скавронська, спортивний туризм – це суспільно-економічне явище, яке являє собою відпочинкову діяльність людей різного віку і фаху у формі вільного пересування (подорожей) з метою занять спортом, спостереження за спортивними змаганнями або безпосередньої участі в них у місцевостях, віддалених від місць постійного проживання [42].

М. Мальська, В. Худо і В. Цибух розглядають спортивний туризм як пересування людей у вільний час, щоб займатися спортом, який має такі

різновиди: пішохідний; гірський; водний (на плотах, байдарках); лещетарський; гірськолижний; велосипедний; автомобільний та інший [26], тоді, як Т. Сокол наголошує, що «спортивний туризм» об'єднує подорожі для участі у спортивних заходах як у ролі глядача-уболівальника, так і для безпосередньої участі у заняттях спортом [43].

Спортивно-оздоровчий туризм – це специфічний вид туристсько-рекреаційної діяльності, головна форма якої – похід (подорож) або туристський табір. Ці види діяльності спрямовані на відновлення фізичних, психічних, духовних сил людини, удосконалення туристських знань, умінь та навичок, активного відпочинку, рекреації, для підготовки туристів до спортивних походів та змагань [50].

Детально поняття спортивно-оздоровчого туризму розглядають О. Дмитрук і Ю. Щур, які трактують, що спортивно-оздоровчий туризм обов'язково передбачає подолання маршруту активним способом, тобто без використання механічних транспортних засобів, покладаючись лише на власні сили, реалізуючи вміння і навички пересування пішки, на лижах, плавання на плотах і човнах, їзди на велосипеді тощо. Активний рух – визначальна риса спортивно-оздоровчого туризму. За цією ознакою його можна назвати активним туризмом (іншомовні відповідники: *adventure tourism* – пригодницький туризм, *extreme tourism* – екстремальний туризм, *action tourism* – власне активний туризм) [17].

Отже, беручи до уваги зазначені положення, а також представлені в науковій літературі підходи до визначення поняття спортивно-оздоровчого туризму, під цим поняттям розуміти треба специфічний вид туристсько-рекреаційної діяльності, головна риса якого – активний спосіб пересування (похід), який має на меті ознайомлення з природою, культурою, історією території подорожі, відновлення фізичних, психічних, духовних сил людини, удосконалення туристських знань, умінь і навичок активного відпочинку та рекреації [19].

У спортивно-оздоровчому туризмі активний спосіб пересування визначається як рух місцевістю, покладаючись лише на власні (м'язові) сили, без застосування будь-яких механічних транспортних засобів.

За визначенням С. Фокіна, головна форма спортивного та спортивно-оздоровчого туризму – мандрівка або похід. Історично склалося, що туристські мандрівки для виконання розрядів із різних видів туризму називалися походом. Тому в практиці і теорії спортивного та спортивно-оздоровчого туризму використовують визначення спортивної мандрівки саме як походу. Без останнього взагалі неможливо вести розмову про спортивний і спортивно-оздоровчий туризм. Нема походу – нема і спортивного, і спортивно-оздоровчого туризму. В цьому випадку можна вести мову лише про такі окремі форми туристсько-спортивної і туристсько-краєзнавчої діяльності, як змагання з окремих видів техніки туризму або екскурсії [50].

Отже, під спортивно-оздоровчим походом необхідно розуміти подорож із використанням активних способів пересування на місцевості в установлені терміни, за запланованим маршрутом із подоланням природних перешкод зі спортивно-оздоровчою метою.

Характерні ознаки спортивно-оздоровчого туризму – чотири основні функції, які нероздільно поєднані між собою і реалізуються у відповідних видах діяльності: спортивна, пізнавальна, рекреаційна, вітальна діяльність (життєва). Мета спортивної діяльності – виконання нормативів спортивних розрядів, участь і перемога у спортивних змаганнях, досягнення високих спортивних результатів; пізнавальної – пізнання засобами спортивного та спортивно-оздоровчого туризму навколишнього світу та самопізнання особистості; рекреаційної – підтримка організму людини у здоровому фізичному стані, відновлення фізичних і духовних сил засобами туризму; вітальної (життєвої) – забезпечення життєдіяльності та безпеки туристів, а також їх виживання під час виникнення екстремальних ситуацій [50].

Виділяють також базові інтегральні функції спортивно-оздоровчого

туризму такі:

- рекреаційна – поєднує в собі спортивну складову й оздоровчий аспект;
- розвиваюча – виявляється на всіх етапах підготовки та здійснення подорожі;
- розважальна – визначає те, що спортивно-оздоровчий туризм у всіх своїх складових (спортивній та оздоровчій) має приносити людині задоволення [17].

Головні функції спортивно-оздоровчого туризму: рекреаційна, пізнавальна, розвиваюча, розважальна та виховна. В більшості випадків усі вони є нероздільні і мають виконуватись одночасно.

Головна особливість спортивно-оздоровчого туризму полягає в тому, що він, на відміну від більшості інших видів туризму, не потребує відносно великих матеріальних видатків, бо розвивається в навколишньому природному середовищі і не вимагає значних капіталовкладень для підготовки спеціальних споруд, аби задовольнити потреби туристів. Матеріально-технічне й організаційне забезпечення подорожей загалом здійснюється силами та засобами самих туристів.

Питання про визначення видів спортивно-оздоровчого туризму залишається відкритим. Кожен автор виокремлює певні види, які, на його думку, відповідають визначенню спортивно-оздоровчого туризму.

Сьогодні спортивно-оздоровчий туризм поєднав у собі два види туризму: оздоровчий і спортивний. Спортивний туризм в Україні належить до неолімпійських видів спорту і в Єдиній спортивній класифікації України та Правилах змагань зі спортивного туризму є чітко виділені види туризму: пішохідний, лижний, гірський, водний (на гребних суднах і плотах), велосипедний, мотоциклетний, автомобільний, вітрильний, спелеологічний або їх комбінація (комбіновані походи). Перераховані види туризму розвиваються в межах спортивно-оздоровчого, але в спортивному туризмі

мають бути виконані певні норми за набором складних перешкод, тривалості, протяжності й інших чинників туристського спортивного походу. Оскільки головна особливість спортивно-оздоровчого туризму – активний спосіб пересування, то до його видів важко зарахувати такі види спортивного туризму, як мотоциклетний, автомобільний і вітрильний.

О. Дмитрук і Ю. Щур зазначають, що кожен із видів спортивно-оздоровчого туризму має свої характерні особливості. Так, до спортивно-оздоровчого туризму найчастіше зараховують такі найпоширеніші види активного туризму: пішохідний, гірський, лижний, водний, велосипедний. Із числа спортивно-технічних видів – такі, як мотоциклетний та автомобільний. Спортивно-оздоровчим туризмом можна назвати і такі рідкісні його види, в яких маршрути долаються верхи на конях, верблюдах, слонах тощо. Окремий вид – спелеотуризм, але він не є масовим [17].

В рекреаційній діяльності П. Масляк виокремлює пішохідний, водний, велосипедний, спелеологічний, гірськолижний види спортивно-оздоровчого туризму [27].

Отже, за видом рухливої діяльності, засобами пересування, місцем проведення та специфікою організації походу можна виділити такі основні види спортивно-оздоровчого туризму: пішохідний, лижний, гірський, водний (на гребних суднах і плотах), велосипедний, спелеологічний. Також має місце і комбінований вид спортивно-оздоровчого туризму. Значна роль належить автомобільному, мотоциклетному, вітрильному, підводному, повітряному, кінному й іншим видам спортивно-оздоровчого туризму. Але зважаючи на те, що ці види спортивно-оздоровчого туризму не отримали значного розповсюдження, не виконують усіх функцій спортивно-оздоровчого туризму, не завжди мають активну форму проведення, то вони відносяться до неосновних видів спортивно-оздоровчого туризму.

Спортивно-оздоровчий туризм – це специфічний вид туристсько-рекреаційної діяльності, головна риса якого – активний спосіб пересування

(похід). Головні функції спортивно-оздоровчого туризму: рекреаційна, пізнавальна, розвиваюча, розважальна та виховна [19].

Різноманітні тлумаченнями поняття «спортивний туризм» пропонуються іноземними дослідниками вченими. Так, згідно із визначенням С. Хадсона, спортивний туризм – це не лише спортивна діяльність, а й можливість обрання місця відпочинку, з яким вона пов'язана і яка виражається через організацію різноманітних спортивних заходів. Такі спортивні події можуть використовуватися як сприяючий інструмент розвитку туризму в країні їх проведення, оскільки такі заходи привертають багато туристів, у змінній поведінці яких, спорт стає частиною туристичної діяльності, а спортивні події – туристичними ресурсами, які можуть поступово поліпшити імідж країни [57]. Треба відзначити, що у випадку пасивної участі, спортивна подія носить і розважальний характер, оскільки глядачі розглядають її як можливість відпочинку і приємного проведення дозвілля.

Цікавим є підхід і Хізер Дж. Гібсона, який висунув свої пропозиції щодо визначення даного поняття у презентації під назвою «Спортивний туризм на роздоріжжі? Міркування для майбутнього» на конференції Асоціації дослідження проведення дозвілля у 2001 р., де і пропонує дефініцію поняття «спортивний туризм», що поєднує три поведінкових набори: це заснована на дозвіллі подорож, в якій тимчасово знаходяться люди за межами місця проживання для а) участі у фізичній діяльності; б) спостереженні за фізичною діяльністю; в) відвідуванні заходів, пов'язаних з фізичною діяльністю [54].

Джеймс Е.С. Хігхем у своїх дослідженнях розглядає спортивний туризм як такий, що пов'язаний із спортивною діяльністю, де спорт визнається істотною туристичною діяльністю або первиною чи вторинною метою подорожі. Дослідник акцентує свою увагу на трьох ключових чинниках: глобалізації, мобільності та ідентичності. Ці чинники дозволяють стверджувати, що спортивний туризм має стосунок до організації міжнародних спортивних заходів у плані того, чи зможуть вони виступати

інструментом державної політики, скажімо, для залучення іноземних інвестицій. У такому випадку спортивний туризм дає можливість формувати нові відносини між містами, регіонами, країнами з позицій розвитку ділового партнерства, інвестування, збільшення робочих місць тощо. З іншої сторони, спортивний туризм пов'язаний із бажанням людей переміщатися у різні місця з метою здійснення специфічної спортивної діяльності [56].

Відштовхуючись від категоризації у теорії «спорту» і «туризму», С. Майкл Холл трактує спортивний туризм, як подорожі з некомерційних причин, які мають 2 категорії: поїздки з метою спостереження за спортивними змаганнями чи поїздки, безпосередньо пов'язані з участю у спортивній діяльності, за межами місця проживання. Виділяючи ці категорії, він пропонує використовувати дві розмірні структури, в межах яких досліджувати поведінку туристів: ступінь активності – від найменш до найбільш активних відвідувачів і мотивація або ступінь конкурентоздатності – неконкурентоздатні чи конкурентоздатні відвідувачі [55].

Отже, спортивний туризм – це специфічний вид туристсько-спортивної діяльності, головною формою якої є спортивний похід або змагання з різних видів туризму, які спрямовані на випробовування фізичних, психічних, духовних сил людини, удосконалення туристської майстерності туриста, виконання нормативів спортивних розрядів, а також некатегорійні активні туристичні заходи з метою популяризації здорового способу життя серед широких верств населення.

У наступному підрозділі нами буде досліджено види спортивного туризму та їх особливості.

1.2 Види спортивного туризму та їх особливості

Спортивний туризм був і продовжує бути невід'ємною складовою життя більшої частини населення всього світу, роблячи позитивний вплив на організм людини, підтримуючи здоров'я і хорошу фізичну форму. Він включає в себе не тільки спортивну складову, а й особливу – духовну сферу і спосіб життя самих любителів мандрівок. Він здійснює різноманітні спортивні, оздоровчі, рекреаційні, пізнавальні, виховні, економічні та інші функції. Спортивний туризм – вид спорту із подолання протяжного відрізка земної поверхні, званого маршрутом. Під час проходження маршруту долаються різні специфічні природні перешкоди. Спортивний туризм має цільову функцію – спортивне вдосконалення у подоланні природних перешкод. Це означає вдосконалення комплексу знань, умінь і навичок, фізичної підготовки, необхідних для безпечного пересування людини по місцевості, яка насичена природними перешкодами, в процесі походу. Він є одним з наймасовіших видів спорту, має багатовікову історію і традиції, які містять не тільки спортивну складову, а й особливе світосприйняття любителів пригод, а також незвичайний спосіб життя [49].

Спортивний туризм є важливим засобом сприяння підвищенню соціальної і трудової активності людей, задоволення їх моральних, естетичних та творчих запитів, життєво важливої потреби взаємного спілкування, розвитку дружніх стосунків між народами і зміцнення миру. Спортивний туризм включає в себе безліч всіляких напрямків. Він є активним, а часто і екстремальним видом подорожей, має на увазі автономне подолання великих відстаней і різноманітних локальних перешкод, що вимагає від туриста фізичної сили, доброго здоров'я і володіння різними навичками. На відміну від звичайних маршрутів, траси для спортивного туризму класифікуються за рівнями складності. Вони визначаються наявністю на шляху перешкод вершин, перевалів, каньйонів, скель, льодовиків, річкових порогів тощо.

Подолання маршрутів певної протяжності і складності дає право туристу на отримання спортивного звання – від юнацького розряду до майстра спорту міжнародного класу. Подорож є груповою, як правило, до складу команди входить 5-10 осіб. Кожний з видів спортивного туризму має свої характерні особливості. За організацією походу, його маршрутом, засобами пересування відносять його до певного виду туризму – пішохідного, гірського, лижного, водного, велосипедного. Серед цих видів умовно виділяється гірський туризм: його можна вважати різновидом пішохідного туризму, хоча існує не менше підстав для віднесення його до альпінізму. Природні умови високогірних районів і специфіка перешкод ставлять перед гірськими туристами багато не властивих іншим видам туризму завдань. Він відрізняється і значним арсеналом спеціального спорядження, і специфічними технічними прийомами, і тактикою, необхідністю висотної акліматизації тощо [11].

Пішохідний туризм (англ. Hiking, спортивний туризм, легка хода) – один з найпоширеніших видів спортивного туризму, основною метою якого є подолання групою туристів маршруту по місцевості з місця відправлення до місця прибуття за вказаний проміжок часу. Пішохідний туризм сприяє фізичному і інтелектуальному розвитку людини, підтримці хорошої фізичної форми за рахунок певного періоду перебування в природних умовах навколишнього середовища. Маршрут пішого туризму може містити в собі не тільки програму фізичної, спортивно-оздоровчої підготовки, але і ознайомлення з історією і культурною спадщиною населення регіону [45].

Власне, пішохідний туризм поділяється на підвиди: трекінг-туризм, легка хода, бекпекер.

Легка хода (англ. Lightweight backpacking, від англ. Lightweight – легкий і англ. Backpack – «рюкзак») – напрям у пішохідному туризмі, відмінною рисою якого є максимальне зниження ваги спорядження, без загрози безпеки. Для цього вага основного спорядження (екіпірування, рюкзак і те, що в ньому – виключаючи паливо, воду і їжу, обсяг яких залежить від тривалості та стилю

походу) зменшується настільки, наскільки це безпечно можливо. Іноді також скорочується обсяг провізії. Хоча чітких кордонів ваги не існує, прийнято вважати, що легкоходи і ультралегкоходи (ультраси) використовують спорядження близько 10 і 5 кілограмів відповідно. Але поділ це вельми умовний. У традиційному туризмі мінімальна вага спорядження зазвичай – не менше 14 кг і вище. Найпослідовніші прихильники ультралегкоходства іноді збирають екстремально легкі набори спорядження, близько 2,5 кг. Але для того щоб подорожувати з таким спорядженням, необхідно бути дуже витривалим і впевненим у своїх силах. Бекпекер (англ. Backpacker, від англ. Backpack – «рюкзак») – поширений в останні десятиліття термін, що позначає мандрівника, що здійснює самостійні подорожі за невеликі гроші, найчастіше принципово відмовляючись від послуг туроператорів. Усі свої подорожі бекпекер планує і здійснює самостійно: переміщається на всіх видах громадського транспорту (автобуси, поїзди, літаки). Використовує всі можливості, надані авіаперевізниками: розпродажі і спеціальні акції, бонусні милі, лоукост Їздить автостопом. В дорозі бекпекер ночує не тільки в готелях, але й в хостелах, кемпінгах, гестхаусах, а також у будинках місцевих жителів. Харчується зазвичай там же, де і місцеві жителі, в простих і недорогих столових ресторанах, а також у самих місцевих жителів.

Особливість гірського туризму – пересування групи людей у гірській місцевості за певним, заздалегідь складеним, маршрутом. Зазвичай такі походи проводяться на значних висотах над рівнем моря. Це досить складне навантаження на всі групи м'язів, оскільки легких шляхів гірські туристи не шукають, а перешкоди зустрічаються регулярно. Мало того, що потрібно зуміти подолати перевали, траверси вершин, так ще й зробити радіальні сходження. Однією з особливостей гірського туризму є те, що протяжні перешкоди в ньому не оцінюються. Тому, якщо ви просто переправитеся через гірську річку – це не зарахують. Гірський туризм відрізняється від альпінізму, в гірському туризмі іноді присутні елементи скелелазіння. Але головна

відмінність цих двох видів спорту полягає в поставленій меті, яка у них різна. Альпініст ставить за мету піднятися на вершину, а гірський турист – пройти перевали різних категорій складності, і лише в разі необхідності здійснити сходження на вершини. Шлях альпініста лежить по вертикалі, а гірського туриста – по горизонталі. Складність першого і другого виду спорту у вищих категоріях практично однакова. Відмінності гірського туризму від інших видів спортивного туризму, в тому, що тільки він проходить на висоті над рівнем моря (2500-3000 м).

Лижний туризм. Лижні походи проводяться переважно в зимовий період при наявності стійкого снігового покриву і температури нижче 0°C. Необхідною умовою для участі в зимових подорожах є вміння перенесення холоду, здатність в умовах постійно низьких температур не втрачати робочі форми і, що не менш важливо, психічної рівноваги. Будь-який зимовий похід – це не тільки досягнення певних спортивних, краєзнавчих або наукових цілей, а й постійне подолання несприятливого впливу природного середовища. Ще одна складність, характерна для лижного туризму необхідність перенесення великих вантажів. Вага рюкзака туриста-лижника на 15-20 % перевищує вагу багажу туриста, що подорожує влітку. Причина – потреба в теплих речах, запасному одязі, спеціальному спорядженні, більшому запасі продуктів харчування. Одяг повинен бути функціональним, міцним, легким, морозо- і вітростійким, краще пуховим або вовняним [45].

Водний туризм відносять до екстремального відпочинку або навіть до небезпечного для здоров'я і життя спорту. Проте, водний туризм є одним з найбільш популярних різновидів сучасних подорожей. Як правило, в його основі лежить подолання різних водних маршрутів, як річкових, так і морських, на всіляких плавзасобах. Водний туризм міцно асоціюється з глибокими позитивними емоціями, гострими відчуттями, подоланням нелегких маршрутів і, як наслідок, гордістю за зроблену подорож. Важливо, що водний туризм дозволяє з'єднати задоволення від пригод зі здоровим

способом життя.

Сплави по річках – це динамічний вид активного відпочинку, який передбачає рух на гумових надувних човнах, байдарках, плотах і катамаранах вниз за течією. Такі подорожі можуть здійснюватися як за тихими широкими річками, так і по бурхливих гірських потоках. Залежно від швидкості течії і складності маршрутів, існують шість рівнів їх складності. Чим він вищий, тим більшому ризику піддаються туристи. Наприклад, шоста категорія складності передбачає наявність на річці порогів, і пройти такий маршрут під силу тільки досвідченим спортсменам.

Рафтинг – є екстремальною модифікацією сплавів річками на спеціальних надувних човнах, які називаються рафти. Як правило, вони розраховані на 6-8 осіб і, на відміну від байдарок або катамаранів, надзвичайно високопроходимі і стійкі. Рафтинг проводиться на бурхливих гірських річках і є командним видом подорожей. Кожна людина в екіпажі має свою функцію і від злагодженості зусиль всіх членів команди залежить не тільки безпека сплаву, а й життя товаришів.

Яхтинг або вітрильний туризм вважається найромантичнішим видом водних подорожей. Він може здійснюватися практично на будь-яких досить великих водоймах, починаючи від широких річок, закінчуючи морськими просторами. Крім захоплення від самої подорожі, яхтинг дарує туристам захоплююче знайомство з далекими містами і країнами або дозволяє насолоджуватися недоторканою природою.

Каякінг – є одним з найбільш екстремальних і складних видів водного туризму, який вимагає від спортсменів неабиякої майстерності. Назви головних різновидів каякінга говорять самі за себе – сплав, гребний слалом і родео. Подорожі проводяться на невеликих одномісних або рідше двомісних маленьких човнах – каяках. Як правило, каякінг – це водний туризм для одинаків, які не бояться кинути виклик бурхливій гірській річці і залишитися з нею один на один.

Дайвінг. Завдяки винаходу акваланга, підводне плавання стало досить масовим видом водного туризму. Сучасне обладнання для дайвінгу та ефективні системи навчання зробили його доступними практично для всіх людей, що мають нормальне здоров'я. Сьогодні це цілком безпечний, комфортний і доступний вид відпочинку. Люди, що володіють схильністю до активного відпочинку, напевно віддадуть перевагу зануренню в незвідані безодні моря банальному пляжному відпочинку. Найкращі умови для дайвінгу в світовому масштабі є в Червоному морі, водах, що омивають Австралію і атоли Тихого океану [58].

Серед водоймищ, якими подорожують туристи – бурхливі гірські і спокійні рівнинні річки, озера і моря. Різноманітні плавучі засоби – дерев'яні і пластмасові човни, надувні човни, розбірні байдарки, катамарани, плоти на надувних елементах тощо. Основні вимоги до туристських суден – легкість, надійність, транспортабельність, місткість, запас плавучості, маневреність. На рівнинних річках із повільною течією, озерах, водосховищах і у прибережній морській зоні доцільніше використовувати веслові човни, туристські байдарки, каное. Надувні човни, катамарани, плоти використовуються частіше на річках передгір'їв і гірських річках, де швидкість течії перевищує 1,5 м/сек. На цих суднах веслування застосовується в основному як засіб керування і маневрування, а швидкість руху забезпечується течією. Крім стандартного набору особистого і групового спорядження, турист-водник має бути забезпечений індивідуальними рятувальними засобами (корковим поясом, рятувальним жилетом тощо). На річках із швидкою течією необхідно мати «мокре» взуття для посадки і висадки у воду. Голова повинна бути захищена шоломом. Замість рюкзаків туристи водники часто використовують циліндричні мішки, що виготовляються з водостійкого матеріалу. Весь багаж має бути захищений від води. Ремонтний набір у першу чергу повинен призначатися для ремонту плавучих засобів. Перешкоди на водних маршрутах можуть мати як природне, так і штучне походження. Основні природні

перешкоди – обмілини, переكاتи, хвилі у відкритих водоймах, бистрини, топляки, зарості, завали, кам'янисті переكاتи, пороги, прижими тощо. До штучних перешкод відносяться мости, кладки, поромні переправи, греблі, деякі риболовецькі споруди (заколи, загати тощо) [11].

Велосипедний туризм – це один з напрямів спортивного туризму, який ґрунтується на проходженні різноманітних туристичних маршрутів на велосипеді. Маршрут може містити різні перешкоди, що притаманні велоспорту [6]. Велосипедний туризм має декілька видів, основні з них:

1) цивілізований – цей вид велосипедного туризму найбільш простий та відомий, це звичайні прогулянки на велосипеді за певним маршрутом;

2) спортивний – цей вид менш популярний, він ґрунтується на подоланні заздалегідь вказаних дистанцій за певний період часу на велосипеді, сюди також відносяться рекорди;

3) перегони – подолання певного маршруту на час, головна мета - приїхати першим, це азартний вид велосипедного туризму, при якому туристи навіть не помічають пам'ятки біля яких їдуть;

4) експедиції – цей вид для тих туристів, яким подобається подолання перешкод, наприклад: маршрут в гори, через водойми;

5) байкерський – це теж своєрідне змагання, такий вид обирають туристи, які хочуть перевірити свій велосипед на міцність;

6) велосипедні походи – це подолання туристичного маршруту, в рамках якого туристи вивчають природу та пам'ятки світу.

Дуже важливим в проведенні велосипедного туру є вибір категорії складності, на це впливає кількість днів на маршруті, кілометраж, різноманітні перешкоди, додаткове обладнання, тощо. Категорій всього 6. Окрім цього велосипедний туризм має ще ряд особливостей.

Перша особливість ґрунтується на тому, що вплив на розвиток велосипедного туризму чинять лижний та горний туризм, а також спортивні традиції. Суть цієї особливості полягає в тому, що велосипедні походи мають

спортивний стиль, який виражається в економії часу та чіткої організації праці на маршруті. Під час маршруту забороняється зупинятися без дозволу командира, всі члени групи чітко виконують заздалегідь обговорені обов'язки.

Друга особливість полягає у тому, що при проходженні велосипедного маршруту не повинно зустрічатися пішохідних ділянок (якщо зустрічається пішохідна ділянка, то вона повинна бути виправдана). Суть в тому, що велосипедний маршрут треба проходити виключно на велосипеді, але все ж таки туристи мають бажання подивитися на місця, до яких неможливо доїхати на велосипеді. Тому особливістю тактики велосипедного туризму є радіальні пішохідні виходи на порожніх велосипедах. Це дозволяє оглянути визначні пам'ятки, витративши на це мінімум часу.

Третя особливість велосипедного туризму полягає в тому, що темп проходження маршруту повинен бути доволі інтенсивним та швидким, це дозволяє групі туристів побачити більше цікавих місць та задає спортивний азарт. До того ж, такий темп дозволить туристам зробити більше радіальних зупинок, тобто побачити більше визначних пам'яток.

Четверта особливість ґрунтується на особливому ставленні до природи та навколишнього середовища. Перед початком проходження маршруту, у групі визначають людину, що бере на себе відповідальність за чистоту, тобто перед від'їздом зі стоянок, ця людина приводить місця в гарний стан та прибирає все сміття [53].

Велосипедний туризм має свої переваги у порівнянні з іншими видами туризму. По-перше, під час проходження велосипедного маршруту туристи мають можливість подолати достатньо великі відстані за відносно короткий проміжок часу.

По-друге, такий вид туризму задовольняє дві важливі потреби: підтримує гарну фізичну форму та дозволяє побачити визначні пам'ятки. До того ж, при проходженні велосипедного маршруту чиниться позитивний вплив на здоров'я самого мандрівника, адже він знаходиться в постійному

русі, що тренує життєво важливі системи організму [14].

По-третє, велосипедний туризм не є дорогим, порівняно з іншими видами туризму. Туристи не витрачають гроші на пересування, адже у них є власний транспорт, не витрачають гроші на житло, адже розміщуються в палатках під час запланованих стоянок, тощо.

По-четверте, велосипедний туризм дозволяє туристам познайомитися з великим географічним районом, природою за короткий проміжок часу, за рахунок пересування на велосипеді.

По-п'яте, такий вид туризму не завдає шкоди екологічному стану та навколишньому середовищу, що є дуже важливим в сучасному світі.

По-шосте, у велосипедні походи можна відправитися у будь-яку пору року.

Однак у велосипедного туризму є також і недоліки. Насамперед це підготовка самих туристів, не кожен зможе відправитися у велосипедний тур, для цього повинна бути достатня фізична підготовка та високий рівень володіння велосипедом [27].

Спелеотуризм – різновид спортивного туризму, зміст якого полягає в подорожах по природним підземним порожнинам (печерам) і подоланням у них різних перешкод (сифони, колодязі) з використанням різного спеціального тощо). Відкриття нових спелеотуристичних маршрутів сполучено з дослідженням печер – спелеологією. Цей вид туризму завоював симпатії багатьох аматорів підземних подорожей. Вони можуть милуватися казковими кам'яними квітками із кристалічних утворень, купатися в підземному озері, захоплюватися печерним чудом – сталактитами й сталагмітами.

Спелеотуризм технічно складний вид туризму. Його складність полягає у проходженні складних за рельєфом маршрутів в умовах відсутності природного світла, високої відносної вологості (до 100%) та невисокої температури повітря.

Все це вимагає від спелеотуриста ретельної підготовки до подорожі, а

також сили, витривалості, спритності, вправності у використанні засобів життєзабезпечення під землею та засобів страхівки, стійких навичок у подоланні відповідних природних перешкод.

Основними вимогами до спелеотуризму є:

- естетичність (як ідеальна категорія спелеоресурсної сутності);
- екологічність (як базисний пріоритет
- лімітування відвідуваності порожнин);
- економічність (освоєння печер потребує значних капіталовкладень із

порівняно низькою рентабельністю).

Виділяють такі категорії людей, так чи інакше пов'язаними з печерами:

- 1) спелеоекскурсанти;
- 2) спелеотуристи;
- 3) спортсмени-спелеологи (кейвери);
- 4) спелеологи.

Спелеоекскурсанти – люди без спелеодосвіду, які відвідують обладнані печери. Займаються цим в основному з цікавості.

Спелеотуристи – люди, які відвідують категорійні печери (від некатегорійних печер до печер 5-ї категорії складності), з метою підвищення спортивної майстерності, оформлення розрядів і звань. Мають, як правило, достатній спелеодосвід для відвідування печер певної категорії складності.

Спелеологи – люди, що займаються всебічним вивченням печер (геологи, гідрогеологи, археологи, палеонтологи, біологи і т. д.).

Спортсмени-спелеологи (кейвери) – люди, які відвідують печери (від найпростіших до найскладніших) з дослідницькими цілями (в основному, з метою першопроходження). Мають великий спелеодосвід і всебічну підготовку [45].

Отже, спортивний туризм – це складова сучасного туризму, найбільш активна і динамічна частина туристської діяльності, що базується не тільки на громадських засадах, але й підприємницькій діяльності.

У наступному підрозділі нами буде досліджено особливості організації спортивних походів за видами туризму.

1.3 Організація спортивних походів за видами туризму

Найбільш масовим видом туризму є пішохідний туризм. Він доступний для людей будь-якого віку. Залежно від мети походи поділяються на навчальні, оздоровчі, спортивні, тренувальні, залікові тощо.

Готуючись до походу, детально розробляють план-графік, у якому визначено час, порядок руху групи на місцевості відповідно до вибраного маршруту й способів проходження окремих ділянок походу. План походу залежить від складу групи, матеріальної забезпеченості, фізичної й технічної підготовленості членів подорожі.

Швидкість пересування групи під час подорожі певною мірою залежить від ваги рюкзака, відстані, пройденої за день, часу, витраченого на дорогу, характеру природних перешкод, погодних умов, рельєфу місцевості тощо. У середньому за один перехід (від спочинку до спочинку) група проходить 3-3,5 км. На підйомах угору швидкість і пройдена відстань зменшуються до 1,5-2 км/год. У тренувальних походах визначають допустиме навантаження для кожного. Щоб полегшити вагу вантажу, використовують будь-яку можливість закупівлі продуктів на маршруті. Для тренуваних туристів-чоловіків вага рюкзака може становити 30-35 кг, для жінок – 20-25 кг. Відповідно до навантаження та природних перешкод установлюють темп подорожі. За ведучим іде найслабший учасник.

Колону замикає один із найсильніших туристів, який надає, за потреби, необхідну допомогу тим, хто відстає.

На маршруті доцільно дотримуватися такої схеми руху: спочинки на 10–15 хв робити після 45-50 хв руху. Зазвичай, зважаючи на обставини

(відсутність придатного місця відпочинку або джерела питної води тощо), керівник може змінювати час руху від спочинку до спочинку.

Туристський табір або бівуак – це місце відпочинку учасників подорожі, де вони харчуються, сплять, проводять краєзнавчу роботу, готуються до подальших переходів. Бівуак слід розбивати за годину – дві до темряви. У негоду запас часу для вибору місця слід збільшувати. Не варто робити зупинки на краю крутих, обривних берегів річок чи озер, оскільки під ударами хвиль вони можуть обвалитися, а також поблизу низьких та заболочених берегів. Потрібно уникати похилих місць, улоговин, западин.

Недоцільно влаштовувати стоянки поруч із великими дорогами, населеними пунктами, водопоями. Місце стоянки слід вибирати поруч із джерелом питної води. Керівник шикуює групу, дає завдання черговим, вказівки щодо встановлення наметів, збирання хмизу або сухого гілля для вогнища. Підготувавши паливо, в намети заносять особисті речі, готують постіль. Під спальні мішки кладуть пінополіуретанові килимки, під голову особисті речі. Після відбою в таборі має панувати абсолютна тиша.

Звечора чергові отримують від завгоспа продукти для приготування сніданку. Чергові встають на годину раніше, ніж решта туристів. Після сніданку туристи прибирають місце табору, обсмажують на вогнищі, а потім закопують консервні бляшанки. Вогнище ретельно заливають водою і засипають землею. Денний перехід групи в середньому становить 7-8 переходів. До обіду група проходить 4 переходи, після чого робиться спочинок на обід, що триває 2 год. Після обіду робиться ще 3-4 переходи [50].

Порівняно з пішохідним, водний туризм має свої переваги й недоліки. Турист-водник не несе на собі важкий рюкзак, увесь вантаж у нього розташовується на судні, тому він може взяти більше продуктів, одягу, спорядження. Турист-водник, вільний від дорожнього пилу, в будь-який час може освіжитися в прохолодній воді, частіше купатися.

Але вибір маршруту тут обмежений. Не кожна річка придатна для

туризму: малі – насичені мілинами, камінням, завалами, низькими мостами, греблями, а на повноводних – моторні човни, річкові судна ускладнюють рух туристських суден. Не завжди цікаві екскурсійні об'єкти розташовуються поблизу берега. Тоді доводиться робити піші радіальні виходи.

Водна подорож потребує від учасників знання свого судна, уміння керувати ним. Керівник повинен мати досвід участі в подорожі певної категорії складності, а його заступник – досвід участі принаймні в одній подорожі на категорію нижче.

Водні походи можна робити на гребних суднах та плотах. У походах некатегорійних, а також I та II категорій складності використовуються не лише байдарки, а й човни різного типу, в походах III й вищих категорій складності – байдарки й каяки, надувні човни, плоти й катамарани. Для початківців найбільш привабливі подорожі на байдарках. Підготовка водної подорожі відбувається так само, як і пішої, але потребує більше часу. Потрібно підготувати похідне спорядження, провести профілактичний ремонт судна. Учасники походу повинні знати назву і призначення всіх частин байдарки, уміти правильно й швидко зібрати й розібрати її. Тільки після цього призначаються екіпажі на кожне судно. До складу екіпажу слід включати туриста, який має досвід походу на байдарках. Якщо всі учасники йдуть у подорож уперше, капітаном байдарки призначається фізично найсильніший турист. Капітан відповідає за судно, його слухають інші члени екіпажу. Екіпаж байдарки разом із керівником ретельно оглядають судно і складають перелік ремонтних робіт. У переліку вказується, які деталі варто замінити, які зміцнити, зачистити й пофарбувати. Після ремонту байдарку збирають і показують керівникові. У правильно зібраній байдарці оболонка й дека натягнуті туго, без перекосів. Місця біля стрингерів, які витримують найбільші навантаження у поході, проклеюють зовні гумовими смугами завширшки 6-8 см. Готова байдарка упаковується: каркас і весла – в один тюк, оболонка, фартух і рятувальний круг в інший. Усі учасники походу повинні

мати індивідуальні рятувальні засоби – рятувальні жилети. Без рятувальних засобів судно не має права відчалити від берега.

Для складання більш точного графіка руху під час вивчення району подорожі слід спробувати встановити якомога точніше ті перешкоди, які можуть зустрітися на річці і нанести їх на карту.

Перешкоди утруднюють і затримують рух групи, це треба врахувати, розраховуючи походний час.

У самій водній подорожі туристи не несуть на собі вантажу, але до спуску суден на воду багаж збирається значний. Кожна байдарка має два пакунки. Тому дуже важливо, вибираючи маршрут, детально з'ясувати шляхи під'їзду до води, відстань від станції залізниці (автобусної зупинки) до місця збору байдарок, а після закінчення походу – відстань від річки до станції. Іноді для перевезення багажу доводиться шукати візок чи автомашину, що потребує додаткових витрат, які слід передбачити в кошторисі.

Тренувальні походи для туристів-водників особливо потрібні. Вони навчаються сідати й виходити з байдарки, правильно й злагоджено гребти, керувати судном. Навантажують байдарки на мілководді, біля низького берега. До того ж, один турист завантажує байдарку, а інший подає йому речі. Продукти й речі, що «бояться» води (цукор, сіль, крупи, одяг, намети, спальні мішки), варто герметично упакувати, для чого роблять довгі вузькі бортові мішки діаметром 20 – 30 см із прогумованої тканини.

Під час походу байдарки повинні рухатися так, щоб капітан кожної з них міг бачити й чути керівника походу, якого він у разі вимушеної зупинки попереджає про це.

На спокійній воді байдарки можуть йти в межах видимості, зближуючись не більше, ніж на один – два корпуси. Це не перешкоджає веслуванню, забезпечує рух і чітке керівництво групою.

Техніка туриста-водника починається вже із самого вміння сідати в байдарку, приставати й відчалювати від берега. Справжній турист водних трас

повинен уміти добре веслувати і правильно долати всі перешкоди: бистрини, затонулі дерева, завали, прибережні зарослі, пороги. Правильно вибрана лінія руху забезпечує найшвидше й безпечне проходження річки.

Піщані мілини й переكاتи не становлять великої небезпеки, їх обходять у найглибших місцях, які визначають за більшою швидкістю води. Іноколи виникає потреба вийти з байдарки і, притримуючи її руками, провести через ці ділянки.

Бистрини на річках потребують уваги, особливо на поворотах. Щоб не наразитися на вигнутий берег, потрібно завчасно відходити від середини потоку до випуклого берега.

Кола на воді та буруни нижче від них мають насторожувати водників. Це сигнали того, що на дні в таких місцях – затонулі дерева, камені. Так само обережно слід проходити повз навислі з берега куці, підмиті дерева: іноколи саме вони перевертають байдарки. Тому слід завжди триматися подалі від вигнутого берега з навислою рослинністю.

Неабияку небезпеку, особливо при великій швидкості, створюють так звані завали – повалені дерева, що перетинають річку. У такому разі байдарку доводиться переносити берегом або ж розчищати для неї прохід. Та ще складніше долати пороги, на які можна наразитися навіть під час нескладних маршрутів. Спад води, як правило, уповільнюється кам'янистим руслом і стоячими хвилями від падаючих водних струменів. Про наближення порогів свідчить уповільнений плин води в річці й шум.

Невеличкі пороги так само важко долати, як і бистрини. На малих річках слід триматися середньої лінії трикутника, утвореного струменями від порога: тут і глибше, і чистіше русло. Якщо ж у воді багато каміння, його не можна обійти й доводиться йти через пороги, то слід особливо надійно страхуватися.

Перед тим, як долати пороги, їх обов'язково слід оглянути, особливо уважно до цього мають ставитися новачки. І якщо виникнуть сумніви, побоювання щодо успіху, байдарки доцільніше обнести або обережно

провести вбхід понад берегом.

До штучних перешкод належать мости, кладки, паромні переправи, греблі й шлюзи. Невисокі мости й кладки слід проходити, прибравши весла і, пригнувшись до дна байдарки. Паромні переправи долають посередині річки над тросом або ж під ним біля високого берега. Якщо веслярам довелося виходити з байдарки, що сіла на мілину, знову сідати в неї слід по черзі: спочатку капітан утримує судно, а перший весляр сідає в нього, потім другий спускає судно з гребеня перекаату і сідає вже на ходу.

Якщо річка розділилася на кілька рукавів, утворивши невеликі острівці, йти рекомендується по найбільш повноводному, із сильною течією, точно слідом тих, що йдуть попереду, уважно вдивляючись у воду й, обходячи можливі камені.

Відставання у водній подорожі, як і в пішому поході, неприпустиме. Останнім у колоні має бути заступник керівника групи. У його байдарці знаходиться і ремонтний набір.

Паромну переправу слід проходити під тросом біля берега, де він піднятий. У жодному разі не можна хапатися за трос, тому що течія почне розвертати байдарку і може її перекинути.

Проходячи під мостом на палях, варто його попередньо оглянути, інакше можна наскочити на старі палі і проколоти оболонку байдарки. На судноплавних річках під мостом проходять у місці, позначеному ромбом і квадратом.

Турист-водник повинен уміти читати умовні позначки, установлені на річках, знати судноплавну обстановку й елементарні правила плавання внутрішніми водними шляхами України. Також слід знати, що не можна близько підходити до транспортних суден; на судноплавних річках треба йти ближче до берега. Дуже небезпечні для байдарок моторні човни, яких дуже багато в міській зоні й біля великих населених пунктів. Тому керівник, складаючи графік руху, повинен розрахувати, щоб такі населені пункти група

проходила в будні дні і рано-вранці.

У водному поході, як і в пішому, зупинятися на ночівлю варто заздалегідь, щоб до темряви встигнути розбити табір і приготувати вечерю. Однак тут вибір місця ночівлі іноді потребує багато часу. Доводиться не раз причалювати, вилазити на берег у пошуках місця для табору. Зупиняючись на ночівлю, байдарки розвантажують, виносять на берег і перевертають декою вниз, щоб роса й дощі не намочили внутрішню частину судна. Під час днювань чи при пізньому виході байдарки ставлять декою нагору, щоб вона просохла і не розклеїлася оболонка. Під час привалу залишати байдарки без догляду не можна.

У поході потрібен постійний огляд байдарок, особливо ретельний на днюваннях. Оглядаючи їх, варто закріпити ослаблі частини, заклеїти ушкодження в оболонці, зашити деку. Якщо всередині байдарки з'явився пісок, бруд, байдарку потрібно вимити. Чистота важлива не тільки з гігієнічного погляду, вона необхідна, щоб не зношувалася оболонка в місцях з'єднання з кільовою формою [50].

Лижні походи значно складніше з організації, вимагають спеціального спорядження, володіння технікою пересування на лижах в різних умовах. Велику вагу рюкзака, низькі температури, вітер в морозні дні вимагають від учасників високої фізичної підготовленості, загартування. Основні правила пішохідних і гірничо-пішохідних походів поширюються і на лижний туризм, але тут є свої особливості.

Під час лижних походів слід пам'ятати про необхідність відповідності навантажень фізичної підготовленості і віку учасників.

Для учнів V-VI класів можна одноденні та дводенні походи з загальним кілометражем у першому випадку до 12-15 км, а у другому до 25 км при швидкості пересування 3-4 км на годину з вантажем до 5 кг. Вихід на маршрут дозволяється при температурі не нижче 10° без вітру.

Учні VII-VIII класів можуть здійснювати одноденні, дводенні та

багатоденні (до 8 днів) походи з денним переходом до 18 км і з вантажем не більше 8 кг для дівчат і 12 кг для юнаків при температурі до -12°C без вітру.

Учням IX-X класів вирішуються одноденні, дводенні та багатоденні походи до 8-10 днів при денному переході до 20 км з вантажем для дівчат 8-10 кг і для юнаків до 14-16 кг при температурі повітря до -15°C без вітру.

Денний перехід для дорослих туристів становить 25-30 км в день. Такий перехід тренована група може виконати без особливих зусиль, однак без регулярних тренувань, особливо в багатоденних походах, такий шлях пройти важко.

При організації походів зі школярами не дозволяється планувати нічліги в польових умовах. Для дорослих новачків організація такого ночівлі також небажана.

Багатоденні походи дозволяються тільки після кількох пробних одноденних, дводенних походів. У тренувальних пробних походах відпрацьовується техніка пересування спочатку без вантажу, а потім з похідним вантажем. У плани останніх тренувальних походів повинні бути включені денні переходи, рівні найбільшому ділянці денного переходу за планом багатоденного походу.

Найбільш оперативний склад групи 10-12 осіб У русі вона менше розтягується і знаходиться в межах видимості, для такої групи легше знайти відповідне місце або приміщення для ночівлі. При підборі груп для подорожей з будь-якого виду туризму бажано, щоб учасники були рівні по фізичній і технічній підготовленості, але для лижного походу це необхідно. В іншому випадку, очікуючи відстаючих, можуть постраждати від морозу сильні туристи. Керівником дитячої групи, як правило, є вчитель, який має досвід участі в зимових походах; для багатоденного походу керівник затверджується відділом народної освіти. Керівником групи дорослих туристів-лижників повинен бути інструктор з лижного туризму [29].

Для велопоходів придатні типи дорожніх або гірських чоловічих

велосипедів, особливо бажано підібрати однотипні марки.

Велотуристу потрібні тверді дороги чи стежини. У горах чи в сипучих пісках дуже важко проїхати. Зате носити на собі нічого непотрібно: вантаж розміщується на багажнику й у спеціально пристосованих сумках. Довжина маршруту велотуриста може бути значно більша, ніж пішохода. Швидкість руху у середньому не повинна перевищувати 7–10 км/год. Протягом 7–8 год (більше їхати на велосипеді не рекомендується) можна долати 40–50 км шляху. На початку потрібно робити невеликі переходи, поступово збільшуючи їх на 4–5-й день подорожі, а наприкінці – знову зменшити.

Розробляючи маршрут, слід враховувати транспортування велосипедів до початкового пункту маршруту і від кінцевого пункту до свого будинку.

Організовуючи велоподорожі, слід пам'ятати певні вимоги до організації безпечного проходження маршруту. Їзда на велосипедах вулицями міст та іншими населеними пунктами і автомобільними дорогами дозволяється особам не молодше 14 років.

Рух на велосипедах може здійснюватися лише в один ряд на відстані не більше 1 м від тротуару або обочини, їзда на велосипедах забороняється тротуарами, пішохідними доріжками садів, парків, бульварів. Під час їзди не можна відпускати руля або чіплятися до транспорту, що рухається. Для розвороту на перегонах необхідно зійти з велосипеда і вести його руками, дотримуючись правил для пішоходів. З велосипедами можна йти також в один ряд тільки по краю проїжджої частини біля тротуару (лівій обочині дороги). Поворот наліво і розворот на перехрестях і перегонах автомобільних доріг забороняються.

Велосипед повинен мати дзвінок, справні гальма, а з настанням темряви – запалений ліхтар попереду і червоний відбивач світла позаду. Особливо небезпечно для туристів у велосипедному поході пересуватися з настанням темряви. Якщо неможливо зупинити групу (наприклад, до місця спочинку 2–3 км), слід направляючому й замикаючому дати по кишеньковому ліхтарику,

якими вони б сигналізували автомашинам про групу яка, пересувається обочиною шосе. Зручніше за все зробити це, освітливши саму групу, але ні в якому разі, не осліплюючи водія машини.

Проїжджаючи на велосипедах, та проходячи пішки через залізничний переїзд, необхідно проявляти особливу обережність, суворо керуватися звуковою та світловою сигналізацією, положенням шлагбаумів та вказівками чергового по переїзду. Якщо на переїзді шлагбаумів і світлової сигналізації немає, перш ніж вийти або виїхати на нього, слід переконатися в тому, що до переїзду не наближається потяг чи інші рухомі засоби залізничного транспорту.

Постійний нагляд за велосипедом і його поточний ремонт – необхідна умова успішної подорожі. Щодня на привалах велотурист повинен оглянути машину, змазати частини, що труться, підкрутити гайки, виправити скривлене колесо. Не слід відкладати ремонт до чергового спочинку чи стоянки, оскільки не усунутий вчасно дефект може послужити причиною більш серйозної поломки і навіть аварії.

Крім індивідуальної сумки з набором предметів для дрібного ремонту потрібно мати груповий набір (він знаходиться в ремонтного майстра): запчастини, невеликий молоток, пасатижі, ручні лещата, велику викрутку, пробійник, гострозубці, масельничку, комплект гайкових ключів. Для ремонту камер і покришок на шляху необхідні велоаптечка, вентиляна гумка, підшипники.

Їдуть на велосипедах ланцюжком один за одним з інтервалом не менш 3 м правим боком дороги, а на шосе – узбіччям. Спочатку швидкість обов'язково нижче встановленої середньої. Попереду – ведучий, який регулює швидкість руху, зупинки, повороти, позаду – замикаючий (допомагає при аварії).

Підйоми беруть плавно, треба зійти з велосипеда, як тільки подих почне збиватися. На спусках дистанція між машинами збільшується до 5 – 10 м. На крутих довгих підйомах і спусках рекомендується йти пішки.

Переїжджаючи через глибокі вибої, рови, корені дерев, а також об'їжджаючи купини, пеньки, камені, шатуни тримають горизонтально і турист підводиться на педалях. Переїзд струмків і потоків із ходу не допускається.

Під час сильного дощу рух припиняють. При короткочасному дощі поїздку продовжують на малій швидкості, збільшуючи дистанцію між велосипедами.

При лобовому вітрі зменшують відстань між машинами до 1 м; наперед ставлять найбільш сильних туристів, часто їх змінюючи [50].

Отже, організація та підготовка походів – це комплекс паралельних і послідовних заходів, системне виконання яких забезпечує досягнення поставлених цілей, вирішення виховних, освітніх та спортивних завдань при максимальному оздоровчому ефекті і повної безпеки учасників походу.

У наступному розділі роботи нами буде досліджено стан та напрями післявоєнного розвитку спортивного туризму у Полтавській області.

РОЗДІЛ 2. СТАН ТА НАПРЯМИ ПІСЛЯВОЄННОГО РОЗВИТКУ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ У ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1 Аналіз туристичної діяльності в сфері спортивного туризму в Україні

В структурі спортивного туризму виділяють два напрями: походний, чи маршрутний (проходження спортивних туристських маршрутів) та змагальний (підготовка і участь у змаганнях із туристсько-спортивного багатоборства). Для розвитку спортивного туризму важливим є перший напрям, оскільки саме під час походів не тільки підвищується технічна майстерність учасників подорожі, але й формується їх краєзнавчий світогляд.

Усі походи поділяються на ступеневі та категорійні. Перші є фундаментом майбутніх складних спортивних походів, підвалинами туристського досвіду. Це найбільш масові та доступні форми спортивного туризму, які переважно організуються в системі обласних станцій юних туристів. На такі походи припадало у 2005 р. 73,2 % (1784 походи), а у 2010 р. – 54,6 % (1388 походів). Їх зменшення відбулося паралельно із зростанням кількості категорійних походів з 653 у 2005 р. до 1152 у 2010 р. Якщо зростання кількості категорійних походів розцінюється однозначно як позитивна тенденція, то скорочення чисельності ступеневих вказує на можливе погіршення у перспективі. Адже зменшення числа технічно підготовлених туристів-початківців виступатиме обмежуючим фактором для проведення складних категорійних походів.

Існують значні територіальні відмінності за кількістю проведених спортивних туристських походів (рис. 2.1.1).

Як свідчать дані рис. 2.1.1 найбільше походів за 2005-2010 рр. проведено туристами м. Києва, Полтавської, Дніпропетровської, Рівненської, Івано-

Рис. 2.1.1 Походний спортивний туризм України [41]

Франківської та Одеської областей. Невелика кількість походів та чисельність їх учасників характерна для Львівської, Чернівецької, Хмельницької, Черкаської, Вінницької, Миколаївської, Кіровоградської областей.

Якісний рівень розвитку походного спортивного туризму визначається часткою категорійних походів. Найвищою є питома вага категорійних походів у Київській, Львівській, Тернопільській, Вінницькій областях. Зауважимо, що водночас у вказаних областях, окрім Київської області та м. Києва, кількість походів – одна з найменших з-поміж регіонів України. Спортивний туризм у них переважно розвивається як спорт вищих досягнень, а не масовий фізкультурно-спортивний та пізнавальний рух. Натомість, у групу областей з найнижчою питомаю вагою категорійних походів потрапили ті області, які є лідерами за масовістю спортивного туризму (Івано-Франківська, Рівненська,

Херсонська, Полтавська області). Оптимальним є розвиток спортивного походного туризму, з точки зору і кількісних, і якісних характеристик, у Одеській, Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій, Київській областях та м. Києві. Саме у них спостерігається поєднання значної кількості проведення походів і високої питомої ваги категорійних походів.

Про якісний рівень розвитку спортивного туризму свідчить кількість походів вищої (IV-VI) категорії складності, оскільки саме під час них формується кадрово-кваліфікаційний потенціал спортивного туризму. Питома вага таких походів серед усіх категорійних зросла з 4,6 % у 2005 р. до 8,0 % у 2010 р.

Можливості організації складних спортивних категорійних походів в межах як рівнинних, так і гірських територій України, дуже обмежені через низьку автономність маршрутів, відсутність достатньої кількості перешкод, наявність яких є обов'язковою для походів IV-VI к.с. Затверджений постановою Президії ФСТУ «Перелік класифікованих туристських спортивних маршрутів України» передбачає організацію в межах України спортивних походів не вище III к.с. в Українських Карпатах і Кримських горах та не вище II к.с. на її рівнинній території.

У всіх областях України домінуючим видом спортивного туризму є пішохідний. Однак, якщо в Рівненській чи Івано-Франківській областях на пішохідні походи раніше припадало понад 90 %, то в м. Київ їх частка ледь вища 50 % від загальної кількості туристських спортивних походів. У м. Києві, Львівській, Тернопільській, Чернівецькій, Чернігівській та Харківській областях розвинутий водний туризм, у Чернівецькій, Донецькій, Закарпатській, Одеській областях – велосипедний туризм; у Тернопільській області та АР Крим – спелеотуризм. Як правило, структура спортивного туризму за видами чітко корелює із наявністю у областях спортсменів із присвоєними спортивними званнями з відповідного виду туризму. Меншою мірою видовий склад спортивних туристських походів пов'язаний із

специфікою природно-географічних умов областей.

Спортивно-туристська активність визначається чисельністю населення, залученого до занять спортивним туризмом. Кількість учасників усіх спортивних походів на 100 тис. населення у рік варіює в межах від 3 до 0,1 (рис. 2.1.2).

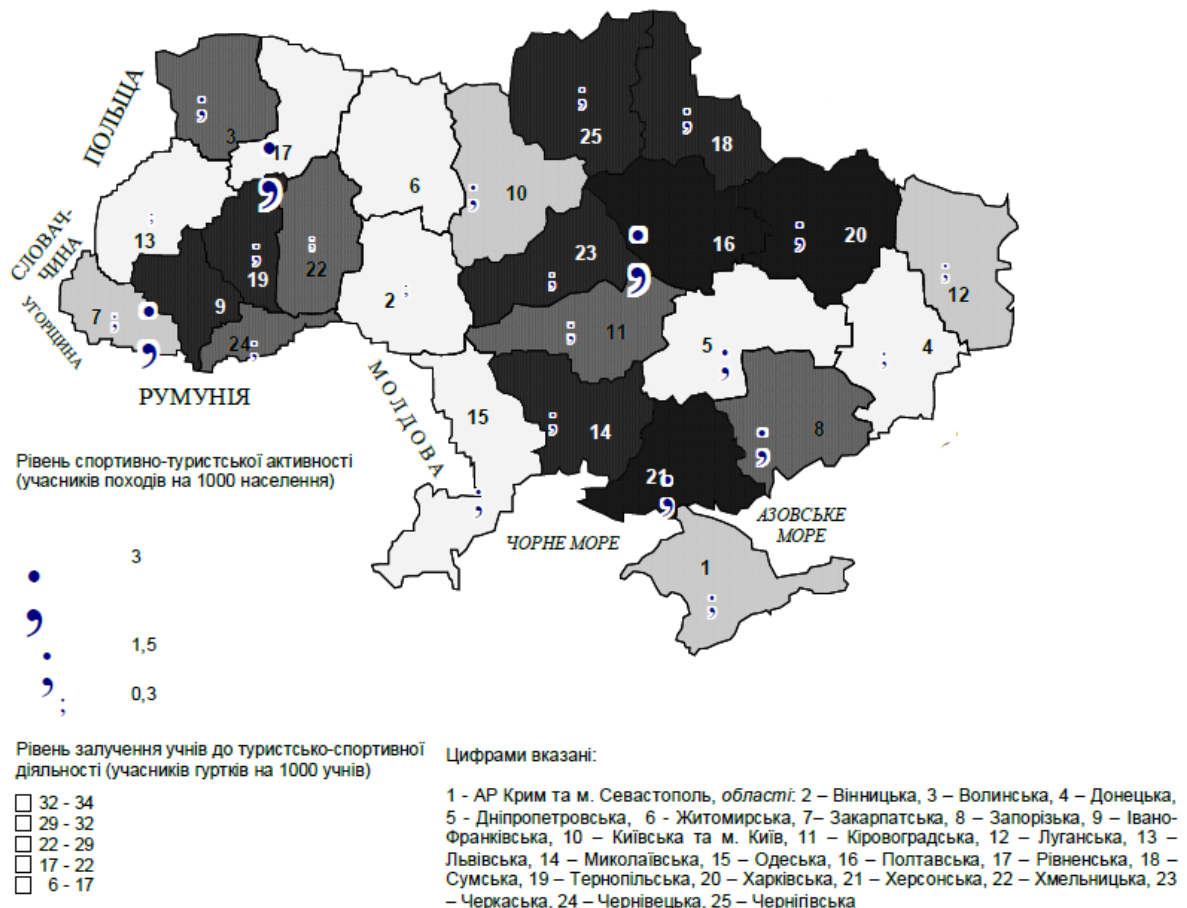

Рис. 2.1.2 Спортивно-туристська активність населення [41]

Як свідчать дані рис. 2.1.2 найвищою спортивно-туристська активність населення є в Рівненській та Полтавській областях, найнижчою – у Львівській та Хмельницькій областях. У багатьох випадках цей показник корелює із рівнем залучення учнів у гуртки туристсько-спортивної спрямованості.

В табл. 2.1.1 та 2.1.2 подана узагальнена інформація про кількість категорійних і ступеневих спортивних походів та їх учасників з окремих видів туризму у 2010-2016 рр.

Таблиця 2.1.1

Загальна кількість категорійних спортивних походів / їх учасників з окремих видів спортивного туризму за 2010-2016 рр. (дані ЦМКК спортивного туризму) [52]

Роки	Вид спортивного туризму								Разом
	пішохідний	лижний	гірський	водний	велотуризм	автотуризм	спелеотуризм	вітрильний	
2010	517/4736	17/140	114/984	154/1460	171/811	6/34	6/46	1/13	986/8324
2011	534/5201	17/139	84/683	155/1397	201/1188	8/32	5/43	2/14	1006/8697
2012	419/3778	22/169	106/860	156/1385	190/1117	13/185	11/101	7/56	924/7551
2013	423/4054	19/166	100/816	129/1195	199/1234	10/31	10/92	8/60	898/7648
2014	267/2317	6/46	23/188	85/820	135/802	7/16	6/52	0/0	529/4241
2015	171/1604	18/76	25/163	85/736	81/518	6/24	3/25	2/11	391/3157
2016	169/1603	9/77	28/210	57/496	102/612	15/54	7/57	2/11	389/3120
Разом	4887/ 46244	233/ 1742	1157/ 9507	1567/ 14392	1562/ 9518	69/ 479	105/ 1035	83/ 559	9663/ 83381

До наведено у табл. 2.1.1 варто додати, на протязі досліджуваного періоду щодо масовості категорійних походів першість традиційно тримає пішохідний туризм, на який припадає більше половини їх загальної кількості (4887 походів та 46244 учасники за останні дванадцять років). Адже піші походи практично не вимагають спеціального туристського спорядження (принаймні, ступеневі та походи I-II к.с.) та базуються на багатих можливостях для їх проведення на теренах нашої держави, насамперед, у Карпатах та в Гірському Криму. Значною популярністю користуються також водні, велосипедні та гірські походи. При цьому можливості для проведення навіть складних водних і велопоходів досить широко представлені на території України, тоді як категорійні гірські походи (за винятком експериментальних маршрутів) традиційно проходять за кордоном.

Таблиця 2.1.2

Загальна кількість ступеневих спортивних походів / їх учасників з окремих видів туризму спортивного туризму за 2010-2016 рр. (дані ЦМКК спортивного туризму) [52]

Роки	Вид спортивного туризму								Разом
	пішохідний	лижний	гірський	водний	велотуризм	автотуризм	спелеотуризм	вітрильний	
2010	1410/16999	7/68	7/50	55/587	86/696	0/0	9/91	0/0	1574/18491
2011	1128/13619	6/49	2/19	63/648	44/372	0/0	10/97	0/0	1253/14804
2012	1198/13341	7/82	10/78	80/892	42/408	0/0	3/30	0/0	1340/14831
2013	971/11513	4/45	1/3	57/792	29/247	0/0	4/40	0/0	1066/12640
2014	598/6783	8/94	1/11	56/611	33/332	0/0	1/9	0/0	697/7840
2015	306/3873	2/20	0/0	32/378	27/295	0/0	2/19	0/0	369/4585
2016	484/5599	1/12	0/0	26/349	21/192	0/0	4/34	0/0	536/6186
Разом	13092/ 158787	63/ 648	140/ 1308	592/ 6652	538/ 5256	2/ 13	89/ 729	0/ 0	14516/ 173393

Значною мірою втратили свої позиції з часів 70-80-х рр. минулого століття і спелеопоходи (лише 95 упродовж останніх десяти років), при тому що наша країна володіє можливостями проведення найскладніших спелеопоходів у Гірському Криму та на Поділлі.

Видове співвідношення ступеневих спортивних походів загалом подібне до категорійних, проте частки походів з окремих видів туризму суттєво різняться. На піші ступеневі походи припадає лєвова частка – 90 %; на традиційно популярні серед учнівської та студентської молоді водні та велосипедні походи – по 4 %. На інші види туризму припадає вкрай мала частка ступеневих походів як через віковий ценз (наприклад, автото- та вітрильний туризм), так і через складність організації та проведення таких походів (гірський, лижний і спелеотуризм) [30].

Сьогодні розвиток спортивного туризму в Україні переживає суттєвої зміни. Зокрема, перестають бути актуальними такі риси спортивного туризму, як його соціальний і масовий характер, державна фінансова підтримка, в тому числі і дитячо-юнацького туризму, система підготовки спортивних та громадських туристських кадрів. Такі зміни зумовлені низкою чинників, як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Більшість структур управління спортивним туризмом перестали існувати через те що в країні відсутня державна фінансова підтримка. Таким чином Міжнародний туристсько-спортивний союз (МТСС) взяв на себе відповідальність організувати діяльність спортивного туризму. Україну, як дійсного члена МТСС та МФСТ, представляє як Туристсько-спортивний союз (ТССУ) і Федерація спортивного туризму (ФСТУ). Ці громадські організації працюють на основі затверджених статутів та мають на меті об'єднання зусиль членів Союзу та Федерації та координацію їхньої діяльності щодо сприяння розвитку спортивно-оздоровчого туризму в Україні [1]. Центрами, що організують розвиток спортивного туризму в країні є секції, туристські союзи та клуби.

В табл. 2.1.3 зазначена характеристика спортивних туристських походів в 2018-2020 рр. за даними ЦМКК спортивного туризму.

Таблиця 2.1.3

Характеристика спортивних туристських походів в Україні за 2018-2020 рр. (дані ЦМКК спортивного туризму) [52]

Вид туризму	Кількість походів	Кількість учасників
1	2	3
2018 рік		
Велотуризм	2	10
Автомобільний	2	17
Вітрильний	5	48
Водний	1	10
Всього	12	61
2019 рік		
Лижний	1	9
Велотуризм	10	48

Продовж. табл. 2.1.3

1	2	3
Автомобільний	1	3
Вітрильний	4	33
Мотоциклетний	1	4
Пішохідний	9	55
Водний	3	24
Гірський	2	17
Всього	31	193
2020 рік		
Лижний	1	9
Велотуризм	1	6
Автомобільний	3	17
Вітрильний	4	24
Мотоциклетний	3	5
Всього	10	85

Для порівняння показані актуальні на сьогоднішній день показники дані Центральної маршрутно-кваліфікаційної комісії (основна технічна комісія) Федерації спортивного туризму України (ЦМКК ФСТУ).

Чемпіонат України зі спортивного туризму – туристські спортивні походи (дорослі, юніори, юнаки), III-IV ранг, протягом року з роз'їздами. Треба зазначити, що Чемпіонати спортивних походів з різних видів туризму проводилися нерегулярно. Найбільша кількість походів до 2020 р. припадає на 2019 р. До цього року їх чисельність збільшувалась. Але у зв'язку з карантинном, який призвів COVID-19, кількість спортивних походів значно зменшилась. Позитивна динаміка була характерна для автотуризму, та мотоциклетного. А ось вело туризм, водний, пішохідний і гірський мають негативну динаміку.

За останні роки в Україні проведені різноманітні події зі спортивного туризму. Активно діє краєзнавство та дитячо-юнацький туризм. В країні діють близько 100 центрів туризму, станції юних туристів.

Найрозвиненіший регіон спортивно-оздоровчого туризму це Карпатський. Тут займаються більшою частиною спортивного туризму. Тут популярні: лижний, водний, пішохідний, велосипедний, а також є можливість

розвивати спелеотуризм [31].

Такі області як Луганська, Полтавська, Волинська, Львівська, Харківська, Дніпропетровська, Хмельницька, Черкаська мають велику кількість центрів туризму. Серед основних груп активного туризму в Україні популярні пішохідний, велосипедний та лижний туризм. Спортивні кружки приймають участь у Всеукраїнських змаганнях. Сьогодні більшість туристів в курортних областях намагаються вести активний спосіб відпочинку. Тому більшість регіональних туристських фірм Західної України, Києва, Сум, Прикарпаття, Одеси, Харкова та інших міст розуміють, що спортивний туризм на сьогодні має комерційний потенціал, а не тільки соціальний.

Не дивлячись на великі можливості, на економічну та соціальну значущість спортивний туризм розвивається повільно, а можливо навіть недостатньо розвинутий.

Труднощі, з якими також зіткнувся спортивно-оздоровчий туризм у своєму розвитку, це економічні проблеми розвитку суспільства в першу чергу. На жаль, на сьогоднішній день майже повністю відсутня підтримка цього виду від держави та громади.

В останні роки дуже сильно зменшилася кількість походів вищого рівня. Ще однією з причин стала війна між росією та Україною. Багато районів, які були достатньо популярними, куди можна було дістатися відносно недорого, стали недоступними з 2014 р. Нові можливі райони освоюються та розвиваються досить повільно [31].

Отже, за підсумками оцінки стану спортивного туризму в Україні слід зазначити, що сьогодні, незважаючи на наявні потенційно великі можливості, свою соціальну і економічну значущість, спортивний туризм в Україні розвинутий недостатньо. Труднощі, з яким зіткнувся в своєму розвитку спортивний туризм, в першу чергу, пов'язані з економічними проблемами розвитку суспільства, а також з майже відсутністю державної підтримки цього виду спорту, недосконалістю методичної та інформаційної бази, яка б

враховувала його реалії.

У наступному підрозділі нами буде здійснено оцінку туристичного потенціалу спортивного туризму Полтавської області.

2.2 Оцінка туристичного потенціалу спортивного туризму Полтавської області

Туристичний потенціал – це сукупність туристичних ресурсів і туристичних можливостей певної території, які органи державного управління використовують та можуть в перспективі використати для консолідації суспільства на державному, регіональному та місцевому рівнях. За допомогою туристичного потенціалу формується сукупність конкурентних переваг тієї чи іншої території (країни, регіону чи окремого населеного пункту), яка завдяки ефективним та чітким рішенням і механізмам державного управління має здатність обслуговувати цільові туристичні ринки, відповідаючи попиту на туристичні послуги та туристичній пропозиції як основним важелям вказаних ринків [25].

За даними Державної служби статистики України проведено аналіз кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами (табл. 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

Показники кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами,
за видами туризму у Полтавській області, 2000-2020 рр. [15]

(осіб)

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, усього	У тому числі		
		в'їзні (іноземні) туристи	виїзні туристи	внутрішні туристи
1	2	3	4	5
2000	78777	355	488	77934
2001	49472	792	608	48072

Продовж. табл. 2.2.1

1	2	3	4	5
2002	55845	1030	1110	53705
2003	65002	1045	2497	61460
2004	50201	1727	4128	44346
2005	56580	2104	6930	47546
2006	63882	1778	9868	52236
2007	72334	1839	11808	58687
2008	67218	1341	16933	48944
2009	42688	718	13156	28814
2010	43049	636	15994	26419
2011	26887	389	11682	14816
2012	27895	165	14565	13165
2013	20125	119	16228	3778
2014	12947	87	11476	1384
2015	9497	95	8811	591
2016	14608	207	13576	825
2017	19032	175	17884	973
2018	32007	1491	28392	2124
2019	36847	80	35739	1028
2020	18993	–	17939	1054
Відхилення абсолютне 2020 р. до 2019 р. (±)	-17854	–	-17800	26
Відхилення відносне 2020 р. до 2019 р., %	-48,4	–	-49,8	2,5
Відхилення абсолютне 2020 р. до 2018 р. (±)	-13014	–	-10453	-1070
Відхилення відносне 2020 р. до 2018 р., %	-40,6	–	-36,8	-50,4

Як свідчать дані табл. 2.2.1 у Полтавській області у 2020 р. порівняно із 2019 р. загальна кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами у 2020 р. порівняно з 2019 р. скоротилася на 17,8 тис. осіб (48,4 %), порівняно з 2018 р. скоротилася відповідно на 13 тис. осіб (40,6 %). Зважаючи на пандемію COVID-19 кількість іноземних туристів на протязі досліджуваного періоду різко скоротилася. Однак, українці не зважаючи на

карантин продовжували подорожувати в середині країни і у 2020 р. порівняно із 2019 р. загальна кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами у 2020 р. порівняно з 2019 р. скоротилася на 17,8 тис. осіб (49,8 %), порівняно з 2018 р. скоротилася відповідно на 10,5 тис. осіб (36,8 %).

Ситуація, щодо обслуговування внутрішніх туристів в області, зазнала також змін. А саме, у 2020 р. порівняно із 2019 р. загальна кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами у 2020 р. порівняно з 2019 р. скоротилася на 26 осіб (2,56 %), порівняно з 2018 р. скоротилася відповідно на 1070 осіб (50,4 %).

У табл. 2.2.2 наведено показники розподілу туристів, обслугованих турагентами та турператорами, за метою поїздки та видами туризму в Україні та Полтавській області у 2018-2020 рр. (юридичні особи).

Таблиця 2.2.2

Показники розподілу туристів, обслугованих турагентами та турператорами, за метою поїздки та видами туризму в Україні та Полтавській області у 2018-2020 рр. (юридичні особи) [15]

(осіб)

Показники	Обслуговано туристів, усього	У тому числі за метою поїздки					
		служба, ділова, навчання	дозвілля, відпочинок	лікування	спортивний туризм	спеціалізований туризм	інші
2018 р.							
Україна	3957623	211794	3671415	61303	3352	1821	7938
Полтавська	4215	117	4098	–	–	–	–
2019 р.							
Україна	5319952	267513	4963974	55998	3953	21332	7182
Полтавська	3498	69	3260	169	–	–	–
2020 р.							
Україна	1957410	59627	1871767	14603	1165	4557	5691
Полтавська	2660	24	2636	–	–	–	–

Таблиця 2.2.3

Показники розподілу туристів, обслугованих турагентами, за метою поїздки та видами туризму в Україні та Полтавській області у 2018-2020 рр.

(фізичні особи підприємці) [15]

(осіб)

Показники	Обслуговано туристів, усього	У тому числі за метою поїздки					
		служба, ділова, навчання	дозвілля, відпочинок	лікування	спортивний туризм	спеціалізований туризм	інші
2018 р.							
Україна	599824	5090	574762	19003	387	155	427
Полтавська	27792	295	26751	701	45	–	–
2019 р.							
Україна	812145	3658	797671	9931	293	197	395
Полтавська	33349	199	33127	19	4	–	–
2020 р.							
Україна	402868	1571	397504	3318	373	27	75
Полтавська	16333	69	16222	26	16	–	–

Ресурси спортивного туризму – це природні, природно-технічні геосистеми, тіла, явища природи, що мають специфічні якості (важкопрохідність, наявність та характер перешкод, малозаселеність) і визначаються метою категорійних спортивних подорожей [3].

Розглянемо природні ресурси Полтавської області, які можуть стати ресурсами спортивного туризму.

Полтавщина розташована в центральній частині України в лісостеповій зоні з помірно-континентальним кліматом. На півночі область межує з Чернігівською (107 км) та Сумською (238 км) областями, на сході – з Харківською (188 км), на півдні – з Дніпропетровською (173 км) і на заході – з Київською (19 км), Черкаською (225 км) та Кіровоградською (149 км).

Загальна довжина меж близько 1100 км, з яких 162 км – по Кременчуцькому і Дніпродзержинському водосховищах.

Площі Полтавської області складає 28,75 тис. км², або 4,6 % площі України. До земель водного фонду в області належать землі, зайняті річками, озерами, водосховищами, ставками, болотами, прибережними захисними смугами уздовж річок та навколо водойм, землі під гідротехнічними спорудами та каналами.

За даними Регіонального офісу водних ресурсів у Полтавській області річкова мережа Полтавщини включає: одну велику річку – Дніпро, яка протікає в межах області на ділянці довжиною 145 км, 8 середніх річок загальною протяжністю 1360 км (Сула – 213 км, Удай – 129 км, Оржиця – 89 км, Псел – 350 км, Хорол – 241 км, Ворскла – 226 км, Мерла – 28 км, Оріль – 80 км) та 1771 малих річок, водотоків і струмків загальною протяжністю 11501 км. Малих річок завдовжки понад 10 км в області нараховується 137, їх загальна довжина 3596 км.

На південному заході області протікає р. Дніпро, більша частина течії якого зарегульована водосховищами: Кременчуцьким та Кам'янським, повний об'єм яких становить, відповідно – 13520 та 2450,94 млн. м³ зарегульованої в них води.

В області 65 малих водосховищ загальною площею водного дзеркала 6332,4 га і загальним об'ємом 144,74 млн. м³; 2691 ставків загальною площею водного дзеркала 200245 га і загальним об'ємом 279,012 млн. м³; 583 озера, загальною площею водного дзеркала 4534 га і загальним об'ємом 7,85 млн. м³ води.

Густота річкової сітки більша на півночі, менша на південному заході. Більша частина стоку припадає на березень – квітень. Річки області живляться переважно талими сніговими водами (60 % об'єму стоку).

На Полтавщині за сприяння Обласної федерації спортивного туризму до війни, щорічно проводився Кубок Полтавської області з водного туризму ім.

В. М. Марченка в с. Нижні Млини Полтавського району на річці Ворскла де учасники мали змогу демонструвати свої навички з техніки водного туризму. Окрім цього, всі бажаючі мали змогу познайомитися з технікою управління плавзасобами особисто під керівництвом кваліфікованих інструкторів. Змагання проводилися як особисто-командні та включали наступні технічні етапи: слалом – коротка гонка з подоланням перешкод – воріт; спринт [33]. Також, у с. Нижні Млини Полтавського району на лівому березі річки Ворскла відбувався Чемпіонат Полтавської області з техніки водного туризму, який проводить Полтавська обласна федерація спортивного туризму за підтримки Полтавського обласного центру фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх».

Змагання проводяться як особисто-командні та включають до себе наступні технічні етапи:

- дистанція «Слалом» – коротка гонка з подоланням перешкод-воріт;
- дистанція «Слалом» командна – коротка гонка на дистанції «Слалом» (С4 + С2; К2 + К1);
- дистанція «Ралі» [7].

Свідомі громадяни Полтавщини також безпосередньо активно приймають участь у житті власної громади і полягає ідея громадського бюджетування. Бюджет участі – демократичний процес дискусії та прийняття рішень, в якому кожен мешканець населеного пункту має змогу впливати на що витратити муніципальний бюджет. В Україні почав набирати оберти із реформою Децентралізації. Так, у Лохвицькій громаді переможцем у процесі творення партисипативного бюджету у 2021 р. став проект «Водними артеріями рідного краю» за яким передбачається посилення туристичної сфери на Лохвиччині, шляхом відродження колись існувавшого байдарочного клубу [9].

Однак, з початком війни в Україні пересування маломірних плавзасобів на водоймах країни заборонено. Зокрема з 1 квітня 2022 р. на території

Полтавщини заборонена навігація для маломірних суден на водоймах області, окрім військових і поліцейських. Також, заборонено вилов риби шляхом промислового, любительського та спортивного рибальства (Розпорядження Полтавської обласної військової адміністрацією від 30 березня 2022 р. № 37). Рішення прийнята для забезпечення правопорядку, протидії диверсійно-розвідувальним групам та агентурі ворога, а також недопущення фактів завдання шкоди водним біоресурсам на період воєнного стану. У разі ігнорування зазначених заборон правопорушники нестимуть юридичну відповідальність у відповідності до чинного законодавства України [21].

Представники бізнесу та туристичних організацій вже другий поспіль рік звертаються до обласної влади щодо видачі дозволів на організовані туристичні сплави. Так, у травні цього року на базі Полтавського спортивного ліцею Полтавської обласної ради відбулося виїзне засідання постійної комісії обласної ради з питань молодіжної політики, спорту та туризму. Серед іншого депутати розглянули й звернення туристичної спільноти Полтавської області, зокрема представників туристичного бізнесу, надавачів послуг з прокату туристичного спорядження та туристичного супроводу і Полтавської обласної федерації спортивного туризму України. Йдеться про відновлення на Полтавщині сплавів на відкритих водоймах.

Депутатська комісія рекомендувала звернутися до Ради оборони Полтавщини щодо видачі дозволів на туристичні пересування водоймами.

Раніше на Полтавщині послабили обмеження для спортивних тренувань на маломірних суднах й пересування водоймами. Однак заборона наближатися до мостів на відстань до 100 м залишається. Спортсменам дозволили рухатися водоймами на несамохідних, парусних та моторних суднах.

Навчально-тренувальні заняття та спортивні змагання дозволили таким закладам, як КЗ ДЮСШ «Олімпійські надії», КЗ «ПДЮСШ «Веслувальник», Полтавській обласній школі вищої спортивної майстерності, ДЮСШ № 3 Горішніх Плавнів, КЗ «КМДЮСШ № 1», Полтавська обласна федерація

спортивного туризму, Відокремленому підрозділу Всеукраїнської громадської організації «Громадська організація Полтавська обласна федерація веслування на човнах Дракон», ГО «Полтавська обласна федерація вітрильного спорту».

Спортивні установи мають попереджувати Управління Служби безпеки у Полтавській області та поліцію про змагання в акваторії та межі, де їх влаштовують. Графік змагань та тренувань також потрібно погоджувати з обласною військовою адміністрацією [28].

Полтавська область знаходиться в помірному кліматичному поясі.

Найбільший вплив на формування погодних умов і клімату області мають величина і характер сонячного випромінювання, віддаленість регіону від великих водних мас, належність області до зони дії переважно атлантичних помірних та арктичних холодних повітряних мас, рівнинність.

Територія області належить до недостатньо вологої, теплої, крайній південний схід – до посушливої, дуже теплої агрокліматичної зони.

Середньорічна кількість опадів на території області змінюється, збільшуючись з півдня на північ. Кліматичні умови області сприятливі для життя людини.

Територія Полтавської області належить до класу рівнинних східноєвропейських ландшафтів. Більшість ландшафтів відносяться до лісостепового типу, і лише на південному сході – до степового та північно-степового типу. У зв'язку з високим рівнем сільськогосподарської діяльності, природні ландшафти не збереглися і тому переважають антропогени. В їх структурі переважають сільськогосподарський тип ландшафтів. Місцевість області являє собою рівнину, розділену річковими долинами і ярами.

Ресурси для сільськогосподарського природокористування в області можна оцінити, як високі. Сільськогосподарські землі займають 76,1 % площі області. Найбільш поширені в області ґрунти – чорноземи. Вони займають майже дві третини території області [18].

Лісові ресурси в області невеликі. Всі ліси віднесені до

природоохоронних і рекреаційних.

Станом на 01.01.2021 р. природно-заповідний фонд (ПЗФ) Полтавської області налічує 393 одиниці територій та об'єктів загальною площею 142789,8 га, що складає 4,96 % від загальної площі області. З них 30 мають статус загальнодержавного значення: 2 національні природні парки, 20 заказників, 1 ботанічна пам'ятка природи, 1 ботанічний сад, 2 дендрологічних парки, 4 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Кількість територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення становить 363, з яких: 5 – регіональні ландшафтні парки, 159 – заказники (53 ландшафтних, 3 лісових, 38 ботанічних, 7 загальнозоологічних, 2 орнітологічних, 4 ентомологічних та 52 гідрологічних), 137 – пам'ятки природи (13 комплексних, 110 ботанічних, 2 зоологічних, 3 гідрологічних, 9 геологічних), заповідних урочищ, 1 дендрологічний парк та 13 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.

Загальна площа нових об'єктів ПЗФ у 2020 р. склала 174,3647 га. З метою поліпшення заповідної справи в області, збереження цінних природних, ландшафтних комплексів, об'єктів тваринного та рослинного світу створено ландшафтний заказник місцевого значення «Світлівщина» (169,4 га) на території Новосанжарського району поблизу с. Світлівщина, також статус ботанічної пам'ятки природи місцевого значення отримав «Парк Крюківський» у м. Кременчук (4,9 га). Крім того зазначеним рішенням було розширено ботанічний заказник місцевого значення «Драбинівка» на 65,2 га до 120,2 га у Кобеляцькому районі між селами Бутенки та Золотарівка.

Транспортна мережа Полтавської області розгалужена. Найбільше значення займає залізничний транспорт, друге місце – автомобільний [18].

Завдяки проведеному стислому аналізу природних ресурсів та спортивних заходів та можна виділити найбільш вагомими сильні та слабкі сторони, можливості та загрози, що здатні сприяти або заважати розвитку спортивного туризму у Полтавській області (табл. 2.2.4)

Таблиця 2.2.4

SWOT-аналіз розвитку спортивного туризму в Полтавській області

[складено авторкою]

Сильні сторони (S):	Слабкі сторони (W):
<ol style="list-style-type: none"> 1. Географічне розташування в центрі України по лінії Київ-Харків (область межує з 7-ма областями України), логістична доступність 2. Розвинута транспортна інфраструктура 3. Тисячолітня історія та культура 4. Активне духовне і культурне життя в області 5. Сприятливі кліматичні умови 6. Розвинута мережа об'єктів культури 7. Розвинене лісове господарство 8. Наявність природоохоронних територій 9. Унікальні водні ресурси 10. Унікальні місцеві традиції та звичаї регіону 11. Гастрономічний бренд України 12. Створення кластеру галузі стоматологічного туризму, а також, об'єднання установ з реабілітації в області 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький рівень розвитку туристично-рекреаційної інфраструктури. 2. Недостатність практичної туристичної інформації про регіон 3. Недостатня кількість готелів та їхнього номерного фонду. 4. Нерозвиненість спортивної інфраструктури 4. Відсутність (за виключенням м. Полтава) туристичної інфраструктури, орієнтованої на прийом іноземних туристів. 5. Незадіяність більшості нематеріальних видів туристичних ресурсів 6. Відсутність заходів щодо популяризації спортивно-масових заходів та подій в області
Можливості (O):	Загрози (T):
<ol style="list-style-type: none"> 1. Організація окремих промоційно-інформаційних кампаній та розробка туристичних пакетів для внутрішніх і в'їзних туристів. 2. Будівництво комунального спорткомплексу «Акварена» 3. Функціонування Полтавської обласної федерації Федерації спортивного туризму України всеукраїнських змагань з водного туризму 4. Активність громад області щодо розвитку спортивного через «Бюджет участі» 5. Налагодження співпраці з місцевими університетами з метою розвитку спортивного туризму. 5. Розвиток рекреаційного туризму (відпочинкові бази на берегах річок). 6. 6. Розвиток рекреаційного центру «Криворудський» як туристичного об'єкту за рахунок розбудови унікального рекреаційно-туристичного потенціалу у області 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розгортання воєнних дій 2. Погіршення загальної економічної ситуації в країні 3. Зниження платоспроможного попиту населення внаслідок скорочення прибутковості основних галузей економіки 4. Посилення виїзного туризму в сусідні регіони та за кордон у зв'язку з низьким рівнем надаваних послуг 5. Фінансова і цінова нестабільність, інфляційні процеси 6. Висока вартість кредитних ресурсів 7. Висока конкуренція в сфері туризму з боку інших регіонів

Отже, на основі аналізу сильних та слабких сторін, можливостей та загроз розвитку спортивного туризму в Полтавській області, можна зробити висновок, що перспективний розвиток туризму області повинен ґрунтуватися на таких складових: інвестиції та інновації в розвиток інфраструктури; реорганізація транспортного забезпечення; підготовка кваліфікованих кадрів; нормалізація політичного, економічного та законодавчого клімату тощо. Результати SWOT-аналіз є основою для визначення стратегічних напрямків розвитку туристичної галузі та оптимізації управління туристично-рекреаційною сферою у сфері спорту.

У наступному підрозділі нами буде розробку водного походу по Полтавській області.

2.3 Розробка спортивного туру по Полтавській області

Ми пропонуємо тур «Економ-сплав по Ворсклі». Під час відпочинку туристам немає необхідності займатися побутовими питаннями. Гід і його помічники візьмуть на себе обслуговування байдарок, установку і збір наметів, приготування їжі. Гід забезпечить учасників групи повноцінним 3-х разовим харчуванням. У вартість туру включено прокат всього необхідного для комфортного подорожі обладнання. В тому числі, ми надаємо спальники з теплими вкладишами. Після кожного походу вкладиші обов'язково стираються. Відправляйте в подорож по Ворсклі разом з нами, щоб отримати від відпочинку максимум задоволення.

1. Основні дані для проектування туру.

1.1. Тривалість туру – 3 дні, 2 ночі.

1.2. Розміщення – група даного туру буде розміщена у наметовому містечку у місцях зупинок.

1.3. Чисельність групи.

Чисельність групи туристів становить 16 осіб, вік не менше 16 років, сімейний стан різне, розрахований на людей із середнім рівнем доходу.

1.4. Супровід гідом.

Група забезпечена супроводом 2-х гідів-інструкторів впродовж походу.

1.5. Транспортне забезпечення.

До м. Полтави туристи добираються самостійно. За програмою даного туру, група є трансфер від готелю до місця походу і назад. Автобус марки «Мерседес-Спрінтер» на 20 посадочних місць з кондиціонером, аудіо, відео системою.

1.6. Склад турпакету «Стандарт»: 3-х разове передбачено у вартості туру у наметовому містечку та питна вода; місце в байдарці + весло; рятувальний жилет (за попередньою домовленістю); водонепроникний гермомешок для речей (2-3 на байдарку); групова аптечка, ремнабор; колективне групове спорядження (котли, вогнище, тент від дощу); столи та стільці; мангал + шампура або решітка (за попередньою домовленістю); консультації з підготовки до походу; вивіз спорядження на річку; збір і розбір байдарок; трансфер з та до м. Полтава.

1.7. Основна локація туру

Річка Ворскла – ліва притока Дніпра, головна водна артерія південних районів Сумщини. Бере початок на західних схилах Середньоруської височини біля с. Покровка Белгородської області України та впадає в Дніпродзержинське водосховище на Дніпрі. Загальна довжина річки 464 км, у межах Сумської області – 122 км. Річка має багато приток, з них в районі розташування Гетьманського НПП найбільшими є Ворсклиця, Боромля, Олешня – праві притоки, Братениця, Івани, Рябинка, Весела, Охтирка, Хухра – ліві притоки. Загальна площа водозбору Ворскли 14700 км², у межах області – 2970 км². Річка досить повноводна, середній стік води становить 31,6 м³/с., річний – 0,565 км³. Ширина її різна – від 12 до 45 м, на плесах – 50-80 м, глибина – від 0,8 до 2,5 м, а в окремих впадинах («ковбанях») значно більше.

Через малий поздовжній похил русла (33 см на 1 км) швидкість течії не перевищує 0,1 м/сек., лише на перекатах вона зростає до 1,5 м/сек.

Звивисте річище Ворскли на окремих ділянках (наприклад, між смт Кириківка та с. Зарічне, між с. Чернетчина і с. Пилівка) розгалужується на рукави, що розбивають болотисті луки та очеретяні зарості на дрібні острови. Довжина бічних русел знаходиться в межах від сотень метрів до кількох кілометрів, а в Киселихи (рукав Ворскли поблизу с. Лутище) близько 10 км. Дно у річки піщане, вода прозора, без кольору, має добрі смакові якості.

Живлення річки переважно снігове, яке складає 50-65 % річкового стоку. Взимку Ворскла та її притоки живляться лише підземними водами, а влітку і восени – й дощовими. В зв'язку з цим водоносність і рівень води в річці відчутно змінюється протягом року. Наприкінці літа Ворскла міліє (дрібні притоки можуть пересихати), настає літня межень.

В долині річки в межах Сумської області знаходиться 80 невеликих озер-стариць загальною площею 268 га. Безпосередньо на руслі Ворскли, на межі з Полтавщиною, знаходиться Куземинське водосховище площею 850 га.

Археологія та стародавня історія. Щодо назви річки Ворскла існують різні версії. Так, у зв'язку з перебуванням Петра I на берегах Ворскли серед місцевих жителів до цих пір існує переказ про походження назви річки: начебто цар упустив у неї підзорну трубу («скло») й спересердя назвав її «ворскла». Однак це не більш ніж легенда, нав'язана імперською пропагандою. Перша згадка про річку під назвою «Ворськла» зустрічається у літописах у 1106 р. У XVI-XVII ст. вона згадується в різних джерелах з варіаціями написання: Ворскль, Ворскол, Ворскло тощо. На думку фахівців по гідро топоніміці, корінь «вор» походить від слова «vir» фіно-угорського походження, що позначає «ліс». Отже назва «Ворскла» скоріш за все означає «лісова річка» – ще одне свідчення про ліси, що колись покривали їх береги.

За іншими досить вірогідними даними назва «Ворскла» з'явилася ще до нашої ери, коли на її берегах оселилися скіфи. Древньогрецький історик

Геродот називає північних скіфів скольдами, а річку «Ворскольд». Двокореневе слово у другій частині відтворює назву племені (скіфів), яке жило тут. У перекладі з санскритської (нашої прадавньої) мови слово «вор» перекладається як «перехід за межу». Отже, «Ворскла» – це прохід до скіфів або межа зі скіфами.

Численні архівні та картографічні джерела свідчать, що декілька віків назад багатоводна Ворскла служила природним кордоном між Лісом і Степом. У ті далекі часи могутні діброви і соснові бори по Ворсклі входили в оборонну смугу Белгородської лінії Московської держави – вона захищала землі від ворожих розбійних набігів. Не даремно ж кримські хани називали дрімучі слов'янські ліси «великими фортецями». До другої половини XVII ст. цей лісовий масив іменувався «Лосицькими лісами», що займали сотні квадратних кілометрів. Під тінистими шатами незайманих нетрів били джерела, брали свій початок струмки, річечки. Нерідко траплялися озера, трав'яні і мохові болота – пристанище для водоплавної і борової дичини.

На початку XVIII ст. по Ворсклі ще залишалися стройові ліси. В час війни з шведами тут готував генеральний бій Петро I. На ремонт одряхлілої Охтирської фортеці, будівництво нових потужних укріплень використовувалися тільки цінні деревні породи «Лосицьких лісів» – дуб, сосна, ясен. Але шведи пішли в напрямку Полтави. Ще й зараз перед Литовським бором помітні земляні вали.

Кліматичні й технічні особливості маршруту. Клімат долини Ворскли сприятливий для комфортного та різноманітного активного відпочинку впродовж всього року: зимового та літнього любительського рибальства, сплавів на байдарках (червень-вересень), пляжного сезону (травень-серпень), спостережень за рідкісними видами птахів під час весняної (квітень-травень) та осінньої (серпень-жовтень) міграцій тощо.

Літо починається з переходом середньодобової температури повітря вище +15 °С, триває на території Гетьманського НПП близько 115 днів (з

середини травня до початку вересня). Характеризується теплою, переважно антициклональною погодою із максимумом річної кількості опадів (близько 194 мм – майже 40 % від річної їх суми). Липень – найтепліший місяць року з середньою місячною температурою повітря +20,1 °С, а максимальне значення може досягати +38,0°С. Для липня також характерна найбільша місячна кількість опадів (74 мм), найбільше днів зі зливами, грозами та випаданням граду. Комфортна температура води у р. Ворсклі тримається протягом червня-липня, часто до середини серпня.

Ворскла протікає по досить населеній місцевості. Через кожні 4-6 км на її берегах знаходяться села, де можна придбати необхідні харчові продукти та питну воду, отримати первинну медичну допомогу тощо. В с. Климентове можливість забезпечення цих потреб найбільша.

По ходу Ворскли місцями трапляються ділянки мілини та перекати, тут байдарки треба розвантажувати і проводити вбхід до більш глибоких місць. Досить складними для сплаву є справжні плавні, де річкове русло розгалужується на вузькі рукави, що губляться серед хащ чотирьохметрового непролазного очерету. Долати їх краще зранку або вдень, адже на болотистих берегах важко відшукати місце для ночівлі. Слід потурбуватися й про захист від комарів, яких інколи буває чимало.

Сплав по Ворсклі – знайомство не лише з самою річкою, а й з прилеглими до неї заплавами, луками, болотами, листяними та мішаними лісами. На зупинках у дозволений час та спосіб у багатьох місцях (окрім заповідної зони Гетьманського НПП) можна вудити рибу. Найчастіше трапляються плітка, окунь, плоскирка, лящ, щука. На річкових берегах є бобри, видри, норки, на болотах – сірі та білі чаплі, очеретяні луні, лиски, дикі качки, очеретянки та інші дрібні співочі птахи, в лісах – лосі, козулі, дикі свині, лисиці, борсуки, зайці, білки. Влітку та восени тут багато грибів, серед яких боровики, масляки, польські гриби, підберезники, опеньки тощо. Трапляються й різноманітні ягоди [58].

Програмне обслуговування – щоденний розпорядок усіх заходів, що забезпечує туристичне підприємство та які включені у вартість поїздки. Вони, насамперед, повинні задовольняти такі базові потреби подорожуючих, як сон та їжа. Тому до програми, насамперед, включаються послуги розміщення і харчування. Задоволення цих потреб має певний циклічний характер, який формує добовий режим туриста. Нічний час відводиться для сну, на що витрачається не менше 8-ми годин, а впродовж дня забезпечується триразове харчування: сніданок – 30 хв., обід – 60 хв., вечеря – 45 хв.. Програма обслуговування туристів у турі «Економ-сплав по Ворсклі» наведена у табл. 2.3.1.

Таблиця 2.3.1

Програма туру «Економ-сплав по Ворсклі» [складено авторкою]

День	Дні та локації походу
1	2
1-й день	
8.00	Виїзд із м. Полтави на мікроавтобусі
9.00-10.00	Прибуття на річку Ворскла поблизу с. Нижні Млини Полтавська обл., підготовка байдарок до сплаву, інструктаж. Сніданок
10.00-13.00	Початок походу. Пливемо за маршрутом
13.00-14.00	Зупинка на обід. Купаємось, засмагаємо
14.00-18.00	Продовження походу
18.00-19.00	Зупинка на нічліг поблизу с. Буланове Полтавська обл.
19.00-23.00	Встановлення табору, приготування вечері, відпочинок, риболовля
23.00-08.00	Відбій
2-й день	
8.00-10.00	Підйом, приготування сніданку, збирання табору
10.00-13.00	Початок походу
13.00-14.00	Зупинка на обід
14.00-18.00	Продовження походу
18.00-19.00	Зупинка на нічліг поблизу с. Старі Санжари Полтавська обл.
19.00-23.00	Встановлення табору, приготування вечері, відпочинок, риболовля
23.00-8.00	Відбій
3-й день	
8.00-10.00	Підйом, приготування сніданку, збирання табору
10.00-13.00	Вихід на маршрут
13.00-14.00	Зупинка на обід. Купаємось і засмагаємо
14.00-17.00	Продовження походу
17.00-18.00	Закінчення сплаву поблизу с. Кунцеве Полтавська обл.

Продовж. табл. 2.3.1

1	2
18.00-19.00	Підготовка до від'їзду
19.00-21.00	Виїзд до Полтави мікроавтобусом
21.00	Прибуття до м. Полтави

3.2. Калькуляція туру (табл. 2.3.2).

Таблиця 2.3.2

Калькуляція туру «Економ-сплав по Ворсклі» [розроблено авторкою]

№ з/п	Найменування витрат	Ціна, грн	Кількість	Формула	Загальна сума, грн
1	Трансфер	3000	-	-	3000
2	Прокат обладнання	200	16 осіб, 3 доби	$V_0 = \text{Ціна одного комплекту обладнання} * \text{Кількість осіб} * \text{Кількість днів}$	9600
3	Харчування на групу	12000	1	-	12000
4	Заробітна плата супроводжуючого провідника-механіка	500	3 дні, 2 особи	$V_3 = \text{Денна ставка} * \text{Кількість днів роботи} * \text{Кількість гідів}$	3000
5	Накладні витрати	-	10 %	$V_n = (п1 + п2 + п3 + п4) * 10\% / 100\%$	2760
6	Страховання туристів від нещасних випадків на транспорті	30 грн турист/день	група 16 осіб	$V_c = \text{Вартість 1 доби} * \text{Кількість діб} * \text{кількість туристів}$	1440
7	Прибуток	-	20 %	$\text{Ціна} = 20\%/100\% * (п1 + п2 + п3 + п4 + п5 + п6)$	6360
8	Загальна вартість туру	-	-	$V_{тз} = п1 + п2 + п3 + п4 + п5 + п6 + п7$	38160
9	Ціна путівки на 1 особу	-	група 16 осіб	$\text{Цп} = V_{тз} / \text{Кількість осіб}$	2385

Отже, вартість 1 путівки складе 2385 грн.

До наведено у табл. 2.3.1 варто зазначити, що до вартості путівки не входить: у вартість не входить: трансфер на річку і назад до м. Полтава; індивідуальне меню (за попередньою домовленістю).

Необхідне спорядження:

– обов'язкове спорядження: головний убір від сонця – кепка, бафф, панама; взуття для стоянки (кросівки, черевики), взуття для сплаву (легкі

гумові шльопанці або сандалі), сорочка (довгий рукав для захисту від сонця), вітрівка або куртка (не зимова), штани, шорти, светр або кофта (бажано фліс), спідня білизна, футболка, купальник / плавки, шкарпетки – 1-2 пари;

– особисте спорядження: фляга для води (1.5-2 л), посуд: миска, ложка, чашка (найкраще з метала або пластика), засіб від комарів і кліщів (спрей або мазь), крем від засмаги, дощовик (не беріть найдешевші, вони швидко рвуться), сонцезахисні окуляри, особиста аптечка (ліки ті, які вам потрібні чи ви знаєте що можуть знадобитися), гігієнічна помада, предмети гігієни, документи заховані в герметичний пакет;

– рекомендоване спорядження: рукавички (звичайні будівельні або вело рукавички), зволожуючий крем для рук і особи, мокрі серветки.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Спортивний туризм є одним з пріоритетних напрямків розвитку країни в економічній, національно-культурній, спортивній та екологічній галузі країни. Розвиток спортивного туризму сприяє збільшенню туристичного інтересу іноземних громадян на територію країни, що призведе до потужного економічного зростання, підтримки зайнятості населення й певним чином прискорює темпи модернізації туристичної сфери України. Для розвитку даного виду туризму доцільно увагу на такі чинники після стабілізації військово-політичної ситуації в Україні: достатній рівень інформаційного забезпечення споживача, виключити недоліки розвитку регіональної галузі туризму, сприяти підвищенню професійного рівня кваліфікації персоналу сфери обслуговування та туризму. З метою прискорення темпів розвитку спортивного туризму, необхідно переглянути економічні, політичні, інформаційні аспекти проблематики туристичної галузі.

Основними викликами щодо розвитку спортивного туризму в Полтавській області на сучасному етапі є: фактична відсутність іміджу як туристично привабливого регіону; низький рівень використання туристичного потенціалу території для розвитку спортивного туризму на основі природної унікальності; недосконалість транспортної інфраструктури, зокрема в частині якості дорожнього покриття (особливо на внутрішніх автошляхах) та облаштування велодоріжок; низький рівень якості надання основних та супутніх послуг; неефективний маркетинг, який є результатом непрофесійного застосування коштів, відведених на маркетингову діяльність в масштабах регіону, у т. ч. спортивного туризму та подій; низький рівень зацікавленості приватних інвесторів у розвитку туристичної галузі в регіоні; залучати коши «Бюджету участі» для розвитку спортивного туризму в громадах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов В. В. Спортивний туризм: підруч. для студ. спец. Туризм, Менеджмент організацій (Менеджмент готельного, курортного та туристичного сервісу) / В. В. Абрамов. – Харків: ХНАМГ, 2011. – 367 с.
2. Байдар Ю. І. Організація та методика проведення лижного туризму методичний посібник / Ю. І. Байдар, Л. С. Зубрицький, В. М. Стефанишин, О. М. Стефанишин, Ю. Г. Любіжанін. – Львів: ЛДУФК, 2005. – 32 с.
3. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії / О. О. Бейдик. – К.: Палітра, 1997. – 130 с.
4. Богатов А. О. Організація спортивно-оздоровчого туризму. Навчальний посібник / А. О. Богатов. – Одеса.: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2013. – 114 с.
5. Брич В. Я. Організація туризму: підручник / В. Я. Брич. – Тернопіль: ТНЕУ, 2017. – 448 с.
6. Величко В. В. Організація рекреаційних послуг: навчальний посібник / В. В. Величко. – Харків: Вид-во ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2013. – 202 с.
7. Відкритий Чемпіонат Полтавської області з водного туризму / 0532 Сайт міста Полтави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.0532.ua/news/514853/vidkritij-chempionat-poltavskoi-oblasti-z-vodnogo-turizmu-foto>
8. Водний маршрут (на байдарках) річкою Ворскла [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.getmanski.info/index.php/ukr/territories/stezhki/vodnij-marshrut/579-vodnij-marshrut-na-bajdarkakh-richkoyu-vorskla>
9. Водними артеріями рідного краю, Лохвицька громада / Бюджет участі Полтавської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://smartregion.pl.ua/pb/projects/7/77>

10. Волкова І. І. Розвиток спортивно-оздоровчого туризму в Україні / І. І. Волкова, Г. О. Кондакова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. – 2014. – № 1144. – Вип. 3 (1). – С. 151-157.

11. Гавришко С. Г. Географія розвитку спортивного туризму / С. Г. Гавришко, Ф. В. Мороз // Наука майбутнього : збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених / гол. ред. В. В. Гоблик. – Мукачево : МДУ, 2019. – Вип. 1 (3). – С. 191-199.

12. Галасюк С. С. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності : навч. посіб. / С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 178 с.

13. Годя І. М. Спортивно-оздоровчий туризм у світі й Україні: соціальний та економічний аспект / І. М. Годя // Всеукраїнське фахове видання «Гілея: науковий вісник». – 2016. – Вип. 114. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jsui/handle/lib/20332>

14. Грабовський Ю. А. Спортивний туризм: навчальний посібник / Ю. А. Грабовський, О. В. Скалій, Т. В. Скалій. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 304 с.

15. Державна служба статистики України / Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

16. Дехтяр В. Д. Основи оздоровчо-спортивного туризму: навч. посіб. / В. Д. Дехтяр. – К.: Науковий світ, 2003. – 203 с.

17. Дмитрук О. Ю. Спортивно-оздоровчий туризм : навч. посіб. / О. Ю. Дмитрук, Ю. В. Щур. – 2-ге вид., перероб та допов. – К.: Альтерпрес, 2008. – 280 с.

18. Екологічний паспорт Полтавської області (2020 рік). – Полтава: ПолтОДА, 2021. – 183 с.

19. Єрко А. Поняття спортивно-оздоровчого туризму та його характерні риси / А. Єрко // Науковий вісник Східноєвропейського національного

університету імені Лесі Українки. 2013. – № 6 (255). – С. 184-187.

20. Жданова О. М. Організація та методика оздоровчої фізичної культури і рекреаційного туризму / О. М. Жданова, А. М. Тучак, В. І. Поляковський, І.В. Котова. – Луцьк: Вежа, 2000. – 248 с.

21. З 1 квітня на Полтавщині заборонена навігація на водоймах, а також будь-яка риболовля / Інтернет-видання «Полтавщина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://poltava.to/news/65508/>

22. Карпенко О. Водний туризм – всі види водного туризму дайвінг, яхтинг, каякінг, рафінг / О. Карпенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://turnavigator.com.ua/>

23. Колотуха О. В. Спортивний туризм та активна рекреація: географія, систематизація, практика (словник-довідник) / О. В. Колотуха [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://geohub.org.ua/node/959>.

24. Конох А. П. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців із спортивно-оздоровчого туризму у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / А. П. Конох. – К., 2007. – 18 с.

25. Кривенкова Р. Ю. Поняття та сутність туристичного потенціалу: державно-управлінський аспект / Р. Ю. Кривенкова // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2019. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?n=9&y=2019.pdf>.

26. Мальська М. П. Основи туристичного бізнесу: навч. посіб. / М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 272 с.

27. Масляк П. О. Країнознавство: підручник / П. О. Масляк. – К.: Знання, 2008. – 292 с.

28. На річки Полтавщини можуть повернутися байдарки та човни / Решетилівщина.UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://resh.news/news/2354/>

29. Організація та проведення лижних походів / Медичний довідник

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://medical-enc.com.ua/organizatsiya-i-provedenie-lyzhnyh-pohodov.htm>

30. Остапчук В. Сучасні особливості спортивних туристських походів в Україні / В. Остапчук // Рекреаційна географія і туризм. Наукові записки. – 2017. – № 2. – С. 93-100.

31. Писарева І. В. Дослідження сучасного стану та перспектив розвитку спортивного туризму в Україні / І. В. Писарева, А. Ю. Григоренко // Економіка та суспільство. – 2021. – Вип. 33 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/955>

32. Поліщук В. В. Спортивний туризм: навч.-метод. посібн. / В. В. Поліщук. – Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди, 2014. – 294 с.

33. Полтавська обласна федерація спортивного туризму / Федерація спортивного туризму України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fstu.com.ua/struktura/regionalfst/poltavska-ofst/>

34. Пономарьова М. С. Менеджмент спортивно-оздоровчого туризму в умовах зростання конкурентних ознак регіонів / М. С. Пономарьова, К. М. Трегуб, М. М. Басюк // Причорноморські економічні студії. – 2019. – Вип. 38-1. – С. 68-71.

35. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 р. № 2026-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

36. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 р. № 375-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/375-17>.

37. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

38. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 р. № 2465-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.

39. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

40. Романенко О. В. Туризм та спортивне орієнтування: навч.-метод. посіб. / О. В. Романенко. – К.: КУТЕП, 2003. – 74 с.

41. Романів А. С. Територіальні аспекти розвитку спортивного туризму України / А. С. Романів, О. Я. Романів // Вчені записки Тайврійського національного університету імені В. І. Вернадського Серія «Географія». – 2011. – Т. 24 (63). – № 2. – Ч. 2. – С. 252-256.

42. Скавронська, І. В. Теоретичні основи дослідження спортивного туризму / І. В. Скавронська // Економічний простір. – 2010. – № 39. – С. 92-98.

43. Сокол Т. Г. Основи туристичної діяльності: підручник / Т. Г. Сокол; за заг. ред. В. Ф. Орлова. – К.: Грамота, 2006. – 264 с.

44. Соколов В. А. Спортивний туризм в Україні на сучасному етапі / В. А. Соколов, Ю. В. Штангей, І. В. Петрова // Туризм на порозі ХХІ століття: освіта, культура, екологія: матеріали Міжнародної науково–практичної конференції (18–20 жовтня 2007 р., м. Київ). – К.: Вид-во «КІТЕП», 2007. – 268 с.

45. Спортивні види туризму: навч. посібник / уклад. Т. І. Лясота. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. – 181 с.

46. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p>.

47. Тимошенко Л. О. Спортивний туризм: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту : у 2 ч. / Л. О. Тимошенко, К. В. Лабарткава. – Львів: ЛДУФК, 2012. – Ч. 1. – 150 с.

48. Тимошенко Л. О. Спортивний туризм: навч. посіб. для студ. вищ.

навч. закл. фіз. виховання і спорту : у 2 ч. / Л. О. Тимошенко, К. В. Лабарткава. – Львів: ЛДУФК, 2014. – Ч. 2. – 176 с.

49. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні: навч. посіб. для студ. вузів / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова. – К.: Вища школа, 2002. – 195 с.

50. Фокін С. П. Спортивний туризм: навч.-метод. посіб. / С. П. Фокін. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 140 с.

51. Фокін С. П. Туризмологічні аспекти спортивного туризму / С. П. Фокін // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2013. – Т. 1. – № 1. – С. 222-228.

52. ЦМКК Федерації спортивного туризму України / Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cmkk.com.ua/home.html>

53. Шишкіна В. Б. Особливості та переваги велосипедного туризму / В. Б. Шишкіна // Матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір» (м. Запоріжжя, 14 травня 2020 р.). – Запоріжжя: Видавництво Хортицької національної академії, 2020. – С. 680-682.

54. Gibson Heather J. Sport tourism: concepts and theories / Heather J. Gibson. – Taylor & Francis Group, 2004. – 224 p.

55. Hall Michael C. Tourism: Rethinking the Social Science of Mobility / C. Michael Hall. – Harlow: Pearson Education, 2005. – 448 p.

56. Higham James E.S.. Sport tourism destinations: issues, opportunities and analysis / James E.S. Higham. – Butterworth-Heinemann, 2005. – Pp.300. – (Includes bibliographical references and index).

57. Hudson Simon Sport and Adventure Tourism / Simon Hudson. – Routledge, 2003. – 324 p.

58. Wikipedia. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/>